

САЙИД ОДИНА МУҲАММАД ХОРАЗМИЙ

**МИРЪОТ
УЛ-ОБИДИЙН
(Обид инсонлар кўзгуси)**

**Форсийдан
МАҲМУД ҲАСАНИЙ
таржимаси**

ТОШКЕНТ

2008

www.ziyouz.com kutubxonasi

Ўзбекистон Фанлар Академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти

Масъул муҳаррир — **Жаъфар Холмуминов,**
Нашр учун масъул — **Латифжон Баҳоуддин ўғли**

Саййид Одина Эшон XVIII асрда Хоразмда яшаган йирик мутасаввиф олимлардан биридир. У ўзининг ҳаётини Шарқда машҳур бўлган Жалолиддин Румийнинг (1207-1273) «Маснавийи маънавий» асарини тадқиқ қилишга бағишлаган. Унинг «Мифтоҳ ул-асрор», «Рисолаи Одина Эшон», «Шарҳи калимоти баъзи аҳли сулук» номли қатор рисолалари ўзбек тилида нашр қилинган. Бугун эса унинг Мавлоно Румий асари асосида ёзилган «Миръот ул-обидийн» ҳамда «Тавбат ут-тойибийн» рисолалари китобхонлар эътиборига ҳавола қилинмоқда.

Ушбу китобни чоп этишда қисман ҳомийлик қилгани учун Эрон Ислом Республикасининг ўзбекистон Республикасидаги элчихонасининг Маданият ишлари бўйича ваколатхонаси раҳбари доктор Ҳабиб Сафарзодага миннатдорчилик билдирализи.

КИРИШ

Сайид Одина Эшон Муҳаммад Хоразмий исмини бугунги ўзбек ўқувчиси икки йил олдин чоп этилган “Мифтоҳ ул-асрор” китоби орқали яхши билади. Абу Райҳон Беруний, Шайх Нажмиддин Кубро, Паҳлавон Маҳмуд каби азизларнинг ватани бўлган қадимий ва навқирон Хоразмдан етишиб чиққан ҳамда тасаввуф ва ирфон масалаларини ёритиб бериш, шунингдек, Мавлоно Жалолиддин Румийнинг “Маънавий Маснавий” сини шарҳ ва тафсир қилишда ўз даврининг етук алломаларидан бўлган бу зотнинг яна икки китоби – “Миръот ул-обидин” ҳамда “Тавбат ут-тоибин” билан танишмоқ имкони туғилганини алоҳида мамнуният билан қайд қилмоқчиман.

“Миръот ул-обидин” тасаввуфнинг илк босқичи – шариат масалалари хусусида баҳс юритади. Унда берилишича, намоз ва таҳорат шунчаки диний расм-русум эмас, балки қалб ойнасини кибр, ҳасад, таъма, зулм, риё каби ёмон иллатлардан поклантирувчи воситадир. Бу фикрни муаллиф Аттор, Санойи, Румий каби мутасаввиф шоирлар шеърлари орқали қувватлантиради.

“Тавбат ут-тоибин” ҳам ўз моҳиятига кўра “Миръот ул-обидин”нинг мантиқий давоми бўлиб, унда тавба мақоми хусусида сўз юритилдади. Тавбанинг моҳияти, турлари, сулукнинг ҳар бир босқичида тавба зарурлиги, ҳаққа етишишда тавбанинг аҳамияти тўғрисида баҳс юритувчи бу рисола бугунги кунда ҳам ўзинининг ахлоқий-тарбиявий аҳамиятини йўқотган эмас.

**Доктор Ҳабиб Сафарзода,
филология фанлари доктори**

ОДИНА ЭШОН ВА УНИНГ ИККИ РИСОЛАСИ ҲАҚИДА

Одина Эшон номи билан шуҳрат топган бу зотнинг тўлиқ номи Абул-Музаффар ибн Саййид Музаффар ал-Хусайний ал-Хоразмий ал-Карвакийдир. Унинг асл исми Саййид Одина Муҳаммад бўлган.¹

Одина Эшон ёшлигиданоқ тасаввуф ғоялари таъсирида бўлади. Мадраса илмларини эгаллаб бўлгач, ёш йигит бирорта пирга қўл бериш учун ҳаракат қилади. Бироқ Шарқ ислом оламида бундай пирни тополмагач, мустақил шуғулланишга киришади. Бу борада унга Расулulloҳнинг руҳи ёрдамга келади. Демак Одина Эшон увайсийлардан ҳисобланади. Одина Эшон ҳаёти давомида Румийнинг «Маснавийи маънавий» асарини тинимсиз мутолаа қилади ва ундаги сир ва рамзий ишораларни тўлиғича ўрганишга муваффақ бўлади. Тасаввуфда камолга етиб, валийликнинг юксак поғонасига кўтарилган Одина Эшон «Маснавий»нинг энг нозик нукталарини шарҳлаб беришга аҳд қилади.

Чунончи у «Маснавий» китобига юқори баҳо бериб, шундай ёзади: «Ҳазрати Мавлавий Жалол ул-Милла ва-д-Дин (Жалолиддин) Муҳаммад Румийнинг, Аллоҳ уларнинг сирларини муқаддас қилсин, “Маснавий” китобидан бошқа яхшироқ китобни на ўтганлардан ва на сўнггилардан ҳеч бирида кўрмадим. Улардан ҳеч бирида жазба ва талабнинг бошланишидаги сайру сулук, йўл хавфи ва хатарлари, чунончи, жинларнинг кўриниши, Шайтоннинг васвасалари, нафснинг офатлари, ақлнинг укубатлари, руҳларнинг зоҳир бўлиши, сўфийлар орасидаги ихтилофлар, фано филлоҳ ва баҳо биллоҳ мақомининг охиригача бўлган манзилларнинг тўхташ жойлари ва ҳайрат ҳақида бу китоб, яъни “Маснавий” чалик тўлиқ баён қилинган ва муфассал айтилган китобни топмадим. Дарвишлар тариқидаги сирларни яшириш ва пинҳон тутиш, ҳақиқатнинг нозик томонлари ва шунга ўхшаш масалалар ҳикоятлар заминида чиройли адо ва латиф имолат билан баён қилинган бўлиб, бу нарсаларни бошқа (китоб)ларда кўрмадим».

Муаллиф ҳазрат Румийнинг ўзи ҳақида эса шундай дейди: «Ҳақиқатан ҳам, Ҳазрати Мавлавий, сирлари муқаддас бўлсин, кўп улуг шону шавкат соҳибидирлар ва ўз асрида “тариқатнинг тили” эдилар. Ул зот ҳақиқат рамзларининг кашфи борасида таржимон ва тасаввуф аҳлининг асл ҳужжати ҳамда барча фирқа аҳлига мақбул

¹ Тўлиқ маълумот олиш учун қаранг: Латифжон Ҳожи Баҳоуддин ўғли. Ҳазрати Одина Эшон қиссаси. Т.: Шарқ, 2001; Латифжон Баҳоуддин ўғли. Хоразмлик маърифат соҳиби. Т.: Зарқалам, 2003.

эдилар».

Одина Эшоннинг ёзишича, уни шарҳлашга ундаган нарса, биринчидан, «Маснавий»нинг энг нозик жойларини ҳеч ким мукаммал шарҳлаб беролмагани бўлса, иккинчидан, ўзидан аввалги шарҳловчилар шарҳларни жуда чўзиб юборганликлари, натижада ўқувчини асосий мақсаддан чалғитиб юборганликларидир. Одина Эшон байтларни содда ва лўнда шарҳ қилишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди.

Одина Эшон «Мифтоҳ ул-асрор» («Сирлар калити») деб атаган бу китобида «Маснавий»нинг дастлабки уч китобини шарҳлаган. Қолган учта жилди ҳам шарҳланган-ми ёки йўқми, ҳозирча маълум эмас.

Одина Эшон «Маснавий»ни шарҳлашга киришишдан аввал ўқувчини уни ўқиб тушунишга тайёрлайди. Бунинг учун у ўз шарҳига «Муқаддима» ёзиб, унга олти фаслдан иборат мақолаларни киритади. Фасллар қуйидагилардан иборат:

Биринчи фасл - ушбу китоб муаллифининг бошланғич ҳоли баёнида.

Иккинчи фасл - илм ул-йақин ва жазба ҳамда тажаллиётнинг бошланиши баёнида.

Учинчи фасл - айн ул-йақиннинг таъйини ва унга мансуб бўлганларнинг таҳқиқи баёнида.

Тўртинчи фасл - ҳаққ ул-йақиннинг мартабаси ва солиқлар даражасининг ниҳояти баёнида.

Бешинчи фасл - тақлид аҳлининг зикри ҳамда улар билан бўладиган суҳбатнинг зарарлари баёнида.

Олтинчи фасл - камол аҳлининг сифати ва Илоҳий хос (банда)ларнинг Аллоҳу таолога етишиш йўлининг баёнида.

Мазкур фаслларда тасаввуф, унинг асослари, «Маснавий»да тилга олинadиган истилоҳлар батафсил баён қилинади. Шундан сўнггина шарҳга ўтилади.

«Мифтоҳ ул-асрор» гарчи «Маснавий»нинг дастлабки уч жилдининг шарҳи бўлса-да, бироқ бу жилдлардаги ҳикоятлар ва шеърлар тўлиғича келтирилмаган. Одина Эшон шарҳга муҳтож байтларнигина шарҳлаганини кўриш мумкин. Баъзида узун байтлар ёки тўлиқ ҳикоятлар келтирилса-да, уларга ҳеч қандай шарҳ берилмаган, фақат сўз кетаётган мавзунинг маъноси чала бўлиб қолмаслиги учун келтирилган холос. Иккинчидан, шарҳланмаган байтлар, Одина Эшоннинг фикрича, тушунилиши осон байтлар деб ҳисобланган бўлиши мумкин.

«Мифтоҳ ул-асрор»нинг ягона нусхаси ЎЗР ФА Шарҳлунослик институтининг Қўлёзмалар хазинасида 7143 ашё рақами билан сақланмоқда. Бу нусха Муҳаммад Раҳимхон Ферузнинг кўрсатмаси билан Ҳабибуллоҳ ибн Мулла Абдуссалом ал-Хонақоҳий томонидан

кўчирилган. Бу нусхада котиб томонидан йўл қўйилган айрим хатолар кўзга ташланади, баъзида қайтариқлар ва тугалланмай қолган байтларни кўриш мумкин.

Одина Эшон «Маснавий»ни шарҳлашдан ташқари, унга суянган ҳолда бошқа асарлар ҳам ёзган. Бунга мисол қилиб, унинг «Миръот ул-обидийн» («Обидларнинг кўзгуси»), «Тавбат ут-тойибийн» («Тавба қилувчиларнинг тавбаси») номли асарларини кўрсатиш мумкин. Одина Эшон бу асарларида ҳам ўзининг фикрларини исботлаш учун фақат Румийнинг шеърларигагина суянади, ундан иқтибослар келтиради. Одина Эшоннинг «Шарҳи калимоти баъзи аҳли сулук» («Баъзи сулук аҳли калималарининг шарҳи») ва «Рисолаи Одина Эшон» («Одина Эшон рисоласи») каби бошқа рисоалари ҳам бўлиб, улар ҳам Румийнинг шеърлари асосида бунёд қилинган ва бошқалардан фарқли ўлароқ араб тилида ёзилган. Бу асарларнинг ҳам қўлёзма нусхалари ЎЗР ФА ШИ Қўлёзмалар хазинасида сақланмоқда.

Одина Эшоннинг «Миръот ул-обидийн» ва «Тавбат ут-тойибийн» рисоаларига келсак, бу икки рисола форс тилида ёзилган бўлиб, шарихат ва тариқатнинг умумий қоидаларини баён қилишга бағишланган. Масалан, «Миръот ул-обидийн» китобида намознинг ўқилиш қоидалари ва уни чин дилдан адо қилиш йўллари баён этилади. «Тавбат ут-тойибийн» асарида эса гуноҳлардан қочиб ва гуноҳ қилинган тақдирда ҳам ундан пушаймон бўлиш ҳамда ундан қайтиш йўллари баён қилинади. Илк маротаба ўзбек тилига таржима қилиниб, нашр этилаётган ушбу икки рисоладаги мавжуд ояти карималар Маҳмуд Гарозий (Олтинхон Тўра) ҳазратларининг Н.Абдуллаев томонидан нашрга тайёрланган «Қуръони каримнинг таржима ва тафсири» (Тошкент, 2002) дан олиб фойдаланилди.

Шу кунларда Хоразм вилоятининг Боғот туманида Одина Эшоннинг авлодлари яшамоқда. Одина Эшоннинг қabri шу тумандаги Деҳқонобод қишлоғида жойлашган бўлиб, катта зиёратгоҳ ҳисобланади. Эшоннинг авлодларидан бири Латифжон ҳожи Баҳоуддин ўғли ўз бобоси ҳақида «Одина Эшон қиссаси» ҳамда «Хоразмлик маърифат соҳиби» номли рисоаларни чоп эттирган. Одина Эшонни Мавлоно Румийнинг том маънодаги тадқиқотчиси ва издоши деб аташ мумкин. Унинг илмий меросини ўрганиш Румий ижодини чуқурроқ ўрганиша ёрдам беришидан ташқари, тасаввуф адабиёти ва тарихини ўрганишда ҳам катта аҳамиятга эга.

Маҳмуд ҲАСАНИЙ,
тарих фанлари доктори
Мавжуда Раззоқова,
тарих фанлари номзоди

БИСМИЛЛАҲИР РАҲМОНИР РАҲИЙМ

Намозни дил ва тил учун ёдга солувчи ва диққатни жалб этувчига айлантирган, ёмон ва ёқимсиз нарсалардан асровчи қилган Аллоҳ таъолога ҳамду санолар бўлсин. Унинг салавот ва саломлари боқий имкон соҳиби бўлмиш Расулига, кўмак берувчи ва ҳижрон азобини чекувчи оиласи ва дўстларига, инсу жин тоифасидан ўз эҳсони билан тобеъ бўлган кишиларга, ишониш ва суяниш мумкин бўлган одамларга бўлсин.

Шундан сўнг, билинг, эй садоқатли толиблар ва мувофиқ истифодани талаб қилувчилар, бизларни ва сизларни Аллоҳ тўғри йўлга ҳидоят қилсин ва мабдаъ ва маъодда хато ва паришонлиқдан Ўзи асрасинки, оммаи банда учун ибодатларнинг аввали ва ўз ичига олувчиси, эътиқодни поклашдан сўнг, бу намоздир. Унинг эса шартлари ва рукнлари мавжуддир. Шартларидан бири зоҳирий таҳорат бўлиб, у маълумдир, масалан, намоз вақти, авратни яшириш каби. Аммо ботин таҳорати баён асносида, иншоаллоҳ, маълум қилинади.

Бу рисолада қиблага юзланиш ҳақида сўз юритилади ва бу ҳақда баён қиламиз, муваффақ бўлиш эса Аллоҳдандир. Қиблага юзланиш қибла ҳақида баён қилиш билан боғлиқ бўлиб, зоҳирий қибла ва тан қибласи бу — Байт ул-ҳаромдир, борди-ю муяссар бўлса. Айни унга юзланиш фарздир, агар бўлмаса, у томонга юзланиш (шарт). Ботин қибласи ҳазрати Малики аллом (яъни Аллоҳ)га гоят чуқур таъзимда бўлишдир. Бошловчи ва ўрға ҳолдагиларнинг маънавий қибласи муроқабачи бўлидир. Тугалловчиларники эса мушоҳададир. Чунончи, Расул алайҳис-салом буюрдилар: **«Намоз — сен Уни кўриб тургандек, агар сен кўрмасанг, У сени кўриб тургандек, Аллоҳга ибодат қилишингдир»**. Фафлат аҳлининг қиблага юзланиши зоҳирда сувратга, ботинда Аллоҳдан ўзга нарсадан тийилишдир. Огоҳ аҳлининг юзланиши эса ҳам зоҳирни, ҳам ботинни ўзида мужассам қилади. Чунончи, ҳазрати Мавлавий Румий, сирлари муқаддас бўлсин, айтганлар:

*Қиблаи ориф бувад нури висол,
Қиблаи ақли муфалсиф шуд хаёл.
Қиблаи зоҳид бувад Яздони бар,
Қиблаи мутмиъ бувад ҳамёни зар.
Қиблаи ботин нишинон Зу-л-минан,
Қиблаи зоҳирпарастон рўйи зан.
Қиблаи маъни дар он сабру даранг,
Қиблаи сувратпарастон нақши санг.*

*(Ориф кишининг қибласи висол нури бўлади.
Файласуф аҳлининг қибласи эса хаёлдир.
Зоҳиднинг қибласи Яздон бўлса,
Тамагирнинг қибласи зар солинган ҳамёндир.
Ботин аҳлининг қибласи Зу-л-Минан, Аллоҳ бўлса,
Зоҳирга боқувчиларнинг қибласи аёлнинг юзидир.
Маънавий зотларнинг қибласи сабр ва шошмаслик бўлса,
Сувратпарастларнинг қибласи тошдаги нақидир.)*

Аҳли зоҳирнинг қибласи шакл бўлиб, бу беш вақт намоздир. Ботин аҳлининг қибласи барча вақтда ва барча ҳолда жаноби Ҳақ таъолога юзланишдир. Чунончи, ояти каримада шунга ишорат боради: **«Улар ўз намозларига қойимдурлар»** (Қуръон, 70/23).

Ҳазрати Мавлавий Румий, сирлари муқаддас бўлсин, айтадилар:

*Панж вақт омад салот, эй раҳнамун,
Ошиқонро «фий салотин дойимун».*

*(Намоз беш вақт бўлди, эй раҳнамо,
Ошиқлар «намозда доимо қойимдурлар».)*

Сабр тоқатига эга бўлганлар бу билан қаноат қилмайдилар. Чунончи, «Маснавий»да айтилади:

*Не ба панж ором гирад он хумор,
К-андар ў сирҳост не понсад ҳазор.
Нест «зур ғиббан» вазифа ошиқон,
Сахт мустасқист жони содиқон.*

*(Ўшал хумор кишилар беш вақт намоз
билан ором олмайдилар,
Беш юз минг намоз ҳам уларга оздир.
Ошиқларнинг вазифаси «гоҳ-гоҳ зиёрат қил» эмас,
Содиқ кишиларнинг жони қаттиқ ташнадир.)*

Авлиёларнинг улуғлари шундай ҳолдадурларки, улар қайси томон ва қайси тарафга юзланмасинлар, ҳақиқий қиблага юзланувчилардир. Ояти карима: **«Бас қайси тарафга юзлансангизлар Аллоҳ таъолонинг «юзи» ўшал тарафдадир»** (Қуръон, 2/115). Мана шунга ишорати бобашорат қилади. Ҳазрати Мавлавий, сирлари муқаддас бўлсин, айтадилар:

*Чун Муҳаммад пок шуд аз нори дуд,
Ҳар кужо рӯ кард вазҳуллоҳ буд.*

*(Муҳаммад (а.с.) олов тутунидан пок бўлгич,
Қайси томонга юзланса, ўша томонда Аллоҳ эди.)*

Мана бу байт ҳам шунга ишора қилади:
*Матлаъи шамс ой гар Искандарӣ,
Баъд аз он ҳар жо равӣ некуфарӣ.*

*(Агар Искандар бўлсанг, Қуёш чиқадигани жойга кел,
Сўнг қайга борсанг, бахтли киши бўласан.)*

*Баъд аз он ҳар жо равӣ машриқ шавад,
Шарқҳо ба мағрибат ошиқ шавад.*

*(Кундан сўнг, қайга борсанг, машриқ бўлади,
Шарқлар мағрибингга ошиқ бўлади.)*

Ният — амалга қасд ва азм қилишдан иборатдир. Бу маъно шу жиҳатданки, амал бу — қалбдир, ниятсиз қалбнинг эътибори йўқ. Ҳузурсиз қалб асло ҳақиқатга эга бўлмайди. Қалб ҳузуридан сўнг, бунга одат қилса, суннатга тобелик мукамал бўлади. Агар тил зикрини қалб ҳузурига тобе қилса, акмал ва афзал бўлади. Демак, қасд ва ниятни суврат қибласи (Қаъба)га юзлангирса, тан юзини бошқа томонлардан ажратиб, Масжид ул-ҳаромга юзлангирса ва буни: «**Қилинг юзингизни Масжиди Ҳаром тарафга**» (Қуръон, 2/144) ояти каримасининг тақозосича амалга оширса, худди шу каби дил юзини ҳам Аллоҳдан ўзга барча нарсалардан ажратиб, ҳақиқий ва асл мақсуд бўлган Ҳақ таъолога юзлантиришга диққатини Ҳақ таъоло сарига йўналтиришга қасд қилиши лозим. Чунончи, бу ҳақда келганки: «**Батаҳқиқ мен ўз юзимни ул Зот тарафига юзладимки, осмонларни ва ерни яратибдур бир тараф бўлган ҳолда**» (Қуръон, 6/79).

Дил юзини аслий мақсуддан ўзга бўлган барча хоҳишлардан тозалагач, Ягона ва Тенгсиз мақсуд (Аллоҳ) сари майл ва қасд кўргузгач, натижада ўзга нарсалардан дил ойнасига ўтирган занг ва кирлар кўтарилади. Бас шафоатхоҳимиз ҳазрати Расулнинг, уларга саловотларнинг афзалроқлари ва таҳийётларнинг мукамалроқлари бўлсин, мустажоб дуоларининг ҳукми бўйичаки, «**Кимки**

эшикни тақиллатса, уни ичкари киритадилар» (сўзига) мувофиқ, унинг юзига эшикни очадилар ва жон учун мақсад Каъбаси сари йўл берадилар. Чунончи Мавлавий айтадилар:

*Нест гардад васваса кулли зи жон,
Раҳ биёбад дил ба суйи гулситон.*

*То насўйи васвасай бадхохро,
Кай бидонӣ «фа-самма важхуллоҳ»ро.¹*

(Васваса жондан бутунлай йўқ бўлади,
Дил гулистон сари йўл топади.
Бу ёмон истакли васвасани ёқиб юбормагунингча,
«Аллоҳ юзини» қайдан била оласан?!)

Аллоҳ азза ва жаллага «такбири таъзим», намоз амалидан ўзга нарсаларга **«тахрим»**, **«тахрима»** қайси сўз билан дуруст бўлади ва қайси сўз билан яхшироқ бўлади, булар фикр илмидан маълумдир ва буни баён қилишга ҳожат йўқ. Маънавий намозга дилнинг алоқаси, маънавий намозни топиш, уни сақлаш, ҳузур ва огоҳлик эса, Аллоҳ кўмаги билан, баён қилинади.

Ва бу шундайин, тан амалларидан бўлган ҳар қандай амал, агар у намозни ноқил қиладиган бўлса, ундан сақланиш ва парҳез қилиш лозим, токи намоз зоҳирий бузилишдан саломат бўлсин. Шунингдек, ҳар қандай қалб андишаси ва фикриким, ҳазрати Бениёз (Аллоҳ)га қилинган намоз ва муножотдаги ҳузур ва огоҳликка қарши бўлса, ундан ҳам сақланиш ва парҳез қилиб, мосиваллоҳ (Аллоҳдан ўзга нарсалар)дан узилиш ва Аллоҳга восил бўлишни қидириш лозим. Мана шу маънавий таҳорат бўлиб, Расул саллоллоҳу алайҳи ва саллам шунга ишорат қилиб айтдилар: **«Таҳорат — узилиш, намоз — етишишдир, кимки узилмаса, демак у етишмайди.»**

Тан ва дил ҳар иккови ўзаро келишиб намозни адо қилса, шоядқи бу намоз Ҳазрати Бениёз (Аллоҳ) қабулига лойиқ бўлса. Чунончи, Набий алайҳис-салом буюрдилар: **«Аллоҳ намози қалби ва бадани ҳозир бўлмаган кишининг намозига қарамайди»**. Демак, намозхон мўъмин юзи қиблада ва кўзи саждагоҳда ажзу ниёзда экан, шунингдек қулоғи тилининг айтганида, дили қулоғининг

¹ Қуръон, 2/1:5.

эшитганида бўлиши лозим, токи Аллоҳ таъоло мазаммат қилиб ёмонлаган қавмга ўхшаш ва ҳамшақл бўлиб қолмаслиги керакки, (Аллоҳ айтди): **«Уларда қалб бор, бироқ бу дил билан ҳеч нарсани тушунмайдилар, уларда кўз бор, бироқ бу кўз билан ҳеч нарсани кўрмайдилар, уларда қулоқ бор, бироқ бу қулоқ билан ҳеч нарсани эшитмайдилар»** (Куръон, 7/179).

Демак, бу баъндан мурод шуки, чунончи тил такбир зикри билан машғул экан, дил ҳам Ҳазрати Кибриё (Аллоҳ)нинг улуғлик васфи мулоҳазаси билан машғул бўлмоғи лозим, шунда намозга киришишда огоҳлик сифати муяссар бўлади. Бас намозга киришгандан сўнг, айтилган васф бўйича, ул ҳазрати жанобга синиқлик билан сано айтади. Агар таҳажжуд намози бўлса, сано дан сўнг, тавжиҳ калимасини айтади. Агар таҳажжуд намози бўлма са, сано калимасини мақбул деб биладикки, бу ҳанафий уламолари наздида мўътабардир.

Шундан сўнг, зикр қилинган усулда, истиъозага машғул бўлади. Шайтоннинг шарри ва васвасидан омон бўлиш учун Аллоҳдан паноҳ сўрайди, чунки истиъоза бу — дуодир. Дуода эса ҳузур ва огоҳлик бўлиш лозим, бунинг зидди наҳй ва рад этилгандир. Чунончи, Набий алайҳис салом буюрдилар: **«Аллоҳга ижобат бўлишига ишонган ҳолда дуо қилинлар, билинларки, албатта Аллоҳ гофил қалбдан дуони қабул қилмайди»**.

Агар истиъоза дуоси ижобат нишонига тегмаса, унинг соҳиби Шайтон васвасидан ҳалослик тополмайди. Чунончи, Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло буюрди: **«Батаҳқиқ йўқдур Шайтон учун голиблик ул одамларигаки, иймон келтирдилар ва Парвардигорларига таваккул қилурлар»** (Куръон, 16/99).

Лекин таваккулнинг тафовутли даража ва мартабалари бор. Чунончи, бир кимсанинг таваккул биносида қанча миқдор раҳна бўлса, шу миқдорда асбобга ёпишади ва бу асбобни Шайтон ўзи учун қурол қилади, демак унинг соҳиби сари йўл топади. Ва бу гофилларнинг бошига келувчи гафлат сабабларидир. Чунончи, ҳазрати Мавлавий, сирлари муқаддас бўлсин, буюрадилар:

*Чашмбандийи халқ жуз асбоб нест,
Ҳар кй ларзад бар сабаб, з-асҳоб нест.*

(Халқ кўзини боғлаган нарса асбобдан ўзга эмас,
Сабаб туфайли ким ларзага тушса, бас у дўстлардан эмас.)

Таваккул қилувчи мўъмин, модомики жаноби Ҳақ таъолога

рағбат қилувчи ва диққатини қаратувчи экан, Илоҳий нур унинг жон боғи сари оқувчидир. Ва бу мартабанинг аввалу охири ўлимни ёд қилмоқликдир. Шунингдек, қазога рози бўлиш, балога сабр қилиш, мусибатларни ширин деб билиш, дардларни ва бошқа нарсаларни роҳат деб қабул қилиш. Агар мўъмин банданинг муомаласи бундай бўлмаса, Шайтон ғолиблик қўлини унинг устига қўяди, аввало Илоҳий нурнинг келиш йўлига васваса хашагини жойлаб, Илоҳий нур йўлини тўсади. Сўнг ўзининг нурини ўша ерга жойлайди. Бу пайтда мўъмин банда ўша ерда бўлган нарсани бутунлай ёки қисман васвасанинг истилосига мувофиқ хотиридан фаромуш қилади, ўша нарсалар ўрнига унинг зидди бўлган нарса ўтиради. Аввало ўлимни ёдидан чиқаради, унинг орқасидан тугамас орзулар, молу дунё муҳаббати, иззат ва улуғлик севгиси ва ёқимсиз хулқлардан бўлган ўзига бино қўйиш ва бошқалар юз беради. Бас, Аллоҳ таъоло ваъда қилган қавмга ўхшаб қолмаслик зарурки, Аллоҳ айтди: **«Бу жамоа дунёни яхши кўрурлар ва орқаларига ташларлар Қиёматнинг оғир изини»** (Қуръон, 76/27).

Набий алайҳис салом улар ҳақида қуйидаги ваъдани бердилар: **«Қасамхўр одам жаннатга кирмайди, гарчи у одил бўлса ҳам»**. Маснавий:

*Гуфт, қассом он бувад, ки хешро,
Карда қисмат мар Худову мар ҳаворо*

(Деди, қассом шундайки, у ўзини,
Худо ва ҳавойи нафсга қисмат қилгандир.)

Агар қассом (тақсим қилувчи) одил бўлмаса, чунончи, ҳавойи нафс қисмати ғолиб бўлса, у жаннату висолдан маҳрум бўлади. Чунончи, Расул алайҳис-салом буюрдилар: «Аллоҳнинг бир жаннати борки, унда на ҳур, на қусур, на сут ва на асал бордур, Раббимиз унда кулган ҳолда ўзини кўрсатади». Бу ерда жаннат ва висол шу лаззатдан иборатки, бу муҳаббат тифида ўлганларга мўъссардир ва бу: **«Аллоҳ таъолонинг фазлидурки, хоҳлаган бандасига эҳсон қилади ва Аллоҳ улуғлик эгасидир»** (57/21).

Ҳазрати Мавлавий шу маънога ишорат қилиб буюрдилар:

*Муштарийи ман Худо асту маро,
Мекашад болоки, «Аллоҳ иштаро».
Хунбаҳойи ман жамоли Зу-л- Жалол,
Хунбаҳойи худ хурам касби ҳалол.*

*Ин харидорони муфлисро бихил,
Чй харидорй кунад як мушти гил.*

*(Менинг харидорим Худо бўлиб, у мени,
Юқорига тортадики, «Аллоҳ иштара».¹
Менинг хунбаҳойим Аллоҳнинг жамолидир,
Ўз касби ҳалоломдан ўз хунбаҳойимни еб-ичаман.
Бу қуруққўл хародорлардан воз кечгилки,
Ул бир сиқим тупроққа харидорлик қиладилар.)*

Мукаммал таваккул шундан иборатки, Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло рубубиятига рози бўлади ва ўзи барча ишларини Аллоҳ таъолога топширади, бошига ҳар нима келса, шунга таслим бўлади. Чунончи, Расул алайҳиссалом буюрдилар: **«Ҳар ким Аллоҳ таъолонинг Парвардигор эканига рози бўлса, у иймон лаззатини татийди».**

Маснавий:

*Лути иймон луқмаи зуфтаст ҳавл,
Эй қаноат карда аз иймон ба қавл.
Тоза кун иймон на аз гуфти забон,
Эй ҳаворо тоза карда дар ниҳон.
То ҳаво тозааст, иймон тоза нест,
Ин ҳаво жуз қуфли ин дарвоза нест.*

*(Куруқ иймоннинг ўзи қўрқинчли зифт луқмасидир,
Эй иймонга сўз билан қаноат қилувчи одам!
Иймони тоза қил, фақат тилдаги сўз билан эмас,
Ичингни ҳаводан тозалаш билан иймонна тоза қил.
Ичингда ҳою-ҳавас тоза экан, иймон тоза бўлмайди,
Бу ҳою-ҳавас дарвозанинг қуфлидан ўзга нарса эмас.)*

Чунончи, бир одам бирорта таомни ғоят даражада тўйиб еса ва бу таом ғоятда лаззатли ва кўнгил тортувчи бўлса, бундан ўзга таомга илтифот қилмайди, масалан, табиат кўтармайдиган ва дил тортмайдиган таомга. Шу қаби мўъмин киши ҳам, ҳақиқий иймонни мустаҳкамлайдиган раҳна ва нуқсондан холи таваккулга эга

1 Тавба сурасининг 111-оятига ишора: «Албатта Аллоҳ таоло сотиб олгандир мусулмонлардан уларнинг жонларини ва молларини шунинг бадалигаки, уларга жаннат берилур».

бўлса, шу таваккул биносига рахна соладиган ўзга нарсага илтифот қилмаса, шайтон унинг устидан ҳукмронлик йўлини ва ғолиблик ҳукмини ижро қилолмайди. Фараз қилайлик, агар нодир воқеа сифатида шайтон ногаҳон хатар хашагини ўша комил мўминнинг хотир анҳорига ташласа, бу хашак у ерда қарор топмайди ва туриб қолмайди... Чунончи, Абулҳасан Харақоний, сирлари муқаддас бўлсин, айтган эдилар: **«Тилимда Аллоҳдан ўзга нарса қолмади, кўнглимда Ундан ўзга нарса қарор топмади».**

Ҳазрати Мавлавий сирлари муқаддас бўлсин, хотир анҳорида нодир ҳолга хатар воқе бўлишини чиройлироқ баён қилиб, чунончи, айтган эдилар:

*Чун бағоят тез шуд ин жу равон,
Ғам наёбад дар даруни орифон.
Чун бағоят мумталиий буду шитоб,
Бас нагулжад андар ў илло, ки об.*

*(Бу анҳор ғоятда тез оқувчи бўлса ҳам,
Орифларнинг қалбида бундан ғам пайдо бўлмайди.
Агар у кенгайиб, шитоб оқувчи бўлса-да,
Унда фақат сувдан ўзга нарса бўлмайди.)*

Комил ва муқаммил орифларнинг дилидан жаноби Ҳақ таъоло сари туйнук очилган бўлиб, бу туйнукдан комилларнинг қалб ерига файз ва футуҳ келиб туради. Шунингдек, бахтиёр толибларнинг дилига ҳам йўл очилган бўлиб, бу туйнукдан комилларнинг дилидан қобилларнинг дилига файзу футуҳ етиб боради. Чунончи, айтилади: **«Қалбдан қалбга йўл бор, қалбдан Раббга йўл бор».** Чунончи, толибларнинг қалбидан муҳаққиқларнинг қалби сари туйнук очилган шу каби муқаллидларнинг кучига яраша толибларга ҳам куч беради. Чунончи, ҳазрати Мавлавий, сирлари муқаддас бўлсин, баён қилганлар:

*Шаҳ чу ҳавз дон, жисм чун нўлаҳо,
Об аз нўла равон дар кўлаҳо.
Чунки оби жумла зи ҳавзест пок,
Ҳар яки оби диҳад чун завқнок.
В-андарони ҳавз об жўрасту палид,
Ҳар яки нўла ҳамон орад падид.
З-он ки пайвастаст ҳар нўла ба ҳавз,
Ҳавз кун дар мағнийи ин ҳарф ҳавз.
Мурғ чун бар оби шўре метанад,*

*Оби ширинро надидаст у мадад.
Балки тақлид аст он иймони ў,
Рўйи иймонро надида жони ў.
Бас хатар бошад муқаллидро азийм,
Аз раҳи раҳзан зи Шайтон ур-ражйим.*

*(Шоҳни ҳовуз деб бил, жисмни эса қувур,
Сув қувурдан кўлга сари оқиб боради.
Агар ҳовуздаги сув шўр ва ифлос бўлса,
Ҳар бир қувур ҳам ўша сувни олиб чиқади.
Чунки, ҳар бир қувур ҳовузга улангандир,
Сен бу сўзнинг замирига чуқур шунги.
Қуш агар шўр сувда сузадиган бўлса,
У ширин сувнинг мазасини қайдан билади.
Унинг иймон-ишончи тақлид юзасидандир,
Унинг жони иймон юзини кўрмаган бўлади.
Йўлдан урувчи ва тошбўрон қилиб қувилган*

йўли тўфайли,

Муқаллид учун катта хатар мавжуддир.)

Сўз муҳаққиқлардан ҳимоя тилашдан уларнинг хислатлари ва фойдалари сари етган экан, шу сабабли, энди навбат муқаллидларнинг ёмон хислатлари ва уларнинг зарарларини баён қилишга етди. Бу иккиннинг ҳақиқатларини баён қилишимиз зарурки, шояд бирорта толиб бунга назарини солса ва муқаллидлардан юз берадиган фитнанинг ёмонликларидан эҳтиёт бўлса. Бас, тавфиқ кўмаги билан биз бунга айтажамиз.

Муҳаққиқ деб шундай кишига айтиладики, у ўз маънавий вужудининг либосини йиртиб, ихтиёрий ўлимга тааллуқ топган ва Пайғамбар алайҳиссаломнинг: «**Ўлмасдан туриб ўлинглар**» деган сўзларига толиб бўлади. Чунончи, ундан ирода, ихтиёр, фикр ва хаёл кетиб, Аллоҳ хулқи билан хулқланган ва рубубият сифатлари билан сифатланган бўлади. Чунончи, Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳ таъоло ҳақида ҳикоят қилган ҳолда айтган эдилар: «**Кимки менга навофиллар билан яқинлашса, мен уни яхши кўраман, бас ҳар қачон уни яхши кўрсам, унинг учун қулоқ бўламан, кўз бўламан, тил бўламан ва қўл бўламан**». Унда, (яъни муҳаққиқда) тана ва зоҳирий сувратдан ўзга нарса қолмаган бўлади. Чунончи, ҳазрати Мавлавий Румий, «Маснавийи маънавий»да шу маънога ишорат қилиб айтадилар:

❦

*Жумла маъшук аст, ошиқ пардае,
Зинда маъшук аст ошиқ мурдае.*

*(Барча маъшукдир, ошиқ эса бир пардадир,
Маъшук тирикдир, ошиқ эса мурдадир.)*

Ўз борлигининг юкидан қутулганлар ҳақида ишорат қилинган эди, уларни: «У шундай юкки, уни ҳеч бир юкка қиёслаб бўлмайди» сўзи бўйича «Маснавий»да айтадилар:

*Он ки бе визр аст, шайх аст, эй жувон,
Дар қабули Ҳақ чу андар каф камон.
Шайх, к- бвад пир, яъни мўсафед,
Маънийи ин мў бидон, эй ноумед.
Ҳаст мўеки сияҳ ҳастийи ў.
То зи ҳастиаиш намонад тори мў.
Чунки ҳастиаиш намонад пир ўст,
Гар сияҳмў бошад ў ёхуд ду мўст.
Гар раҳид аз баъзи авсофи башар,
Шайх набвад, кўҳл бошад, эй писар.
Гар бувад мўйи сафед, ў бо худ аст,
Ў на пирасту на хосси Изад аст.*

*(Эй йигит, шайхким, гуноҳи йўқ бўлса, шайхдир,
У Ҳақ қабулида гўё кафтдаги камондир.
Шайх пир бўлса, яъни оқсоқолли бўлса,
Бу соқолнинг маъносини англа, эй умидсиз киши.
Қора соқол унинг борлиғига нишонадир,
Унинг борлиғидин бир тола соқол қолмаслиги керак.
Агар борлиғи қолмаса, ўша пирдир,
Агар қора соқолли бўлса ёки икки хил рангли бўлса,
Гарчи баъзи башарий сифатлардан холи бўлса-да,
У пир эмас, балки қариган кишидир, эй ўғил.
Агар ў мўсафид бўлса-ю, ўзлиги бўлса,
У на пирдир ва на Аллоҳнинг хос бандасидир.)*

Чунончи, бу байтлардан маълум бўладики, муқаллид деб шундай кишига айтиладики, у ўз борлиғига боғлиқ бўлади. Чунончи, унинг маънавий вужуди ақл, ҳуш, ирода, ихтиёр, фикр ва хаёлдан иборат бўлади. У ўзлигида собит ва мустаҳкам бўлади. Илоҳий воқидотнинг манжаниқ тошидан унинг вужуд биноси шикаст топ-

маган бўлади, унда раҳна бўлмагани учун ирфон қуёши хонага йўл тополмайди. Чунончи, ҳазрати Мавлавий, сирлари муқаддас бўлсин, буюрадилар:

*То нагардад ахтарони мо ниҳон,
Дон, ки пинҳон аст хуршеди жаҳон.*

*(Бизнинг юлдузларимиз пинҳон бўлмагунча,
Билгинки, олам қуёши пинҳонда бўлади.)*

Муқаллидлар сийратининг шунчалик булганган бўлишига қарамай, ўзини иршод қилишга лойиқ ва ҳақдор деб биладилар. Чунончи, Абдуллоҳ Ансорий, сирлари муқаддас бўлсин, айтганлар: «Бу барча гафлат, гумон ва ожизликка қарамай, ўзларини бирор нарсага қодир деб ҳисоблайдилар». Ва комиллик тахтига ўтирадилар ва халқни мақсад сари олиб бормайдиган йўлга далолат қиладилар».

*Тифли роҳи фақр чун пири гирифт,
Пайравонро ғули ў пири гирифт.(?)
Раҳ намедонад қаловизий кунад,
Жони зишти ў жаҳон сўзи кунад.
Ў ба сар Дажжоли як чашми мағин,
Эй Худо, фарёд рас, ниъма-л-муғин.*

*(Фақр йўлининг гўдаги пирлик қилади,
Толибларни унинг ғули йўлдан уради.
Йўлни билмайди, бироқ йўлбошчилик қилиб,
Унинг ифлос жони оламни куйдиради.
У бир кўзли лағнати Дажжолдир,
Эй Худо, додимизга ет, Ўзинг кўмак берувчи Зотсан.)*

Муқаллид бир кўзли Дажжолнинг ўринбосари бўлиб, кўринишда алдов безаклари билан музайян ва ботинида эса кўр ва зарар етказувчидир. Унинг шаънида «Гулшани роз» китобида айтилади:

*Нигар, Дажжоли аъвар то чигуна,
Фиристодаст пеш аз худ намуна.
Намуна бозбин, эй марди ҳассос,
Хари ўро, ки номаш ҳаст Ҳассос.
Харопро бин ҳама дар нанги он хар,
Шуда аз жаҳл пешоҳанг он хар.
Чу Хожа қиссаи охир замон кард,
Ба чандин жой ин мағни баён кард.*

*Бибин, акнунки кўру кар шубон шуд,
Улуми дин ҳама бар осмон шуд.*

*(Бир кўзли Дажжолнинг қандайлигига боқ,
Ўзидан аввал оламга намунасини юборибди.
Эй ҳассос киши, унинг намунасин кўргилки,
Унинг намунаси унинг эшишаги бўлиб, номи Ҳассосдир.
Эшишакларга боққинки, барчаси у билан бирга,
Нодонликдан унинг тобеларига айланмишлар.
Хожамиз Расул (а.с.) охир замон қиссасини айтганларида,
Бир қанча ерда бунинг баёнини қилганлар.
Кўргинки, бугун кўр ва карлар чўпон бўлдилар,
Дин иллари эса осмонга кўтарилиб кетди.)*

Дажжолнинг чиқин воқеаси ва ўринбосарларининг пайдо бўлиши Қиёматнинг белгилари ҳақидаги ҳадисларда зикр этилган ва машҳурдир. Чунончи, «Гулшани роз» китобининг шарҳида мана бу ҳадис ривоят қилинади: **«Каззоб дажжоллар чиқмагунча Қиёмат юз бермайди».**

Истиъозадан¹ фориг бўлгач, ҳар ким ўз даражасига мувофиқ ва тоқати кўтарганча яширин ҳолда табарру ва тайаммун тариқасида махфий ҳолда тасмия² айтади, чунончи сано ва таъаввузни³ ҳам махфий (қилишади). Чунончи, «Фотиҳа»⁴ дан сўнг «Омин»ни ҳам махфий айтади. Бироқ мубтадий (янги бошловчи)лар учун тасмия айтиш мууроқабас⁵ орқалидир, чунончи тасмия айтаётганда, бу табаррук исмнинг соҳиби, яъни Аллоҳ менинг барча аҳволимдан огоҳ, менинг ишларимни кўриб турибди ва сўзларимни эшитиб турибди, деб тасаввур қилади.

Мутавассит (ўртача ҳолдагилар) учун тасмия айтиш мукошафа⁶ орқалидир. Мутавасситдан мурод тавҳид аҳли бўлган авлиёлардирки, улар рубубият нурларини ашёлар ойнасида мушоҳада қиладилар, бироқ ойна ва суврат орасини фарқ қилмайдилар ва ажрата билмайдилар. Чунончи, шайх Муҳйиддин ал-Арабий, сир-

1 Истиъоза — паноҳ тилаш, яъни «аъувзу биллаҳ»ни айтиш.

2 Тасмия — «бисмиллаҳ»ни айтиш.

3 Таъаввуз — бу ерда ҳам «аъувзу биллаҳ» тушунилади.

4 Фотиҳа — «ал-ҳамду» сураси.

5 Мууроқабас — дил орқали тафаккур қилиш.

6 Мукошафа — каромат орқали билиш.

лари муқаддас бўлсин, айтганлар: «Ашёлардан нимаки зоҳир бўлса,
Унинг аини Ўзидир».

Байт:

*Ҳамсояву ҳамнишину ҳамраҳ ҳама ўст,
Дар далқи гадову атласи шаҳ ҳама ўст.
Дар анжумани фарқи ниҳонхонаи жамъ,
Биллаҳ ҳама ўст, сумма биллаҳ ҳама ўст.*

*(Ҳамсояю, ҳамнишину ҳамроҳми, барчаси Удир,
Гадонинг жандаса-ю шохнинг атласими, барчаси Удир.
Анжуманда ошқору ниҳон хона ичра жам бўлганлар,
Худо ҳақи Удир, яна худо ҳақи Удир.)*

Чунончи, Шайх Фаридиддин Аттор, сирлари муқаддас бўлсин,
бу мақомнинг раддида айтганлар:

*Ҳар либосе, ки ба саҳро омадаст,
Соия Симуғғи зебо омадаст.
Гар ҳама Симуғғ гар чил муғғ буд,
Ҳар чӣ дидӣ соия симуғғ буд.
Чун ту гум чаштӣ чунин дар сояе,
Кай зи Симуғғат расад сармояе.*

*(Саҳрода пайдо бўлган ҳар қандай либос,
Бу зебо Симуғғнинг соясидир.
Агар сенга Симуғғ ўз жамолини кўрсатса,
Соияни Симуғғ деб ўйлайсан.
Симуғғ аслида қирқта қуш бўлиб,
Ниманики кўрсанг, Симуғғнинг соясидир.
Сен соя ичида йўқ бўлиб кетсанг,
Қачон сенга Симуғғдан сармоя етади?)*

Ёхуд ойна ва суврат орасини фарқ қила оладилар, чунончи бу
«тавҳиди шуҳудий» аҳлининг ҳолатидир. Чунончи, улар айтадилар:
«Биз ҳеч нарсани кўрмадик, бироқ кўрсак, унда Аллоҳни кўрдик».
Чунончи, Шайх Фаридиддин Аттор, сирлари муқаддас бўлсин, бу
ҳақда айтганлар:

*Ҳар чӣ бинад рўйи ў бинад мудом,
Зарра-зарра кўйи ў бинад мудом.
Сад ҳазор асрор дар зери ниқоб,
Рўй мебинмоядаш чун офтоб.*

*Сад ҳазорон мард гум гардад мудом,
То яке асрорбин гардад тамом.*

*(Нимани кўрса мудом Унинг юзини кўради,
Зарраларни Унинг кўйи каби кўради.*

Юз минг сирлар ниқоб остида.

Қуёш каби унга юзини кўрса тади.

Юз минглаб кишилар йўқликка кетиб,

Улардан биттасигина сирларни тўла билувчи бўлади.)

Шайх Аттор, сирлари муқаддас бўлсин, «тавҳиди вужудий» аҳли ҳақида айтганлар:

Чун ту гум гаштӣ чунин дар сояе,

Кай зи Симуриғат расад сармояе.

(Сен соя ичида йўқ бўлиб кетсанг,

Қачон сенга Симуриғдан сармоя етади?)

«Тавҳиди шуҳудий» баёнида айтганлар:

Сад ҳазорон мард гум гардад мудом,

То яке асрорбин гардад тамом.

(Юз минглаб кишилар йўқликка кетиб,

Улардан биттасигина сирларни тўла билувчи бўлади.)

Таъкидлаш билан, очиқ айтганларки, тавҳиднинг бу икки мартабасидан юқорироқ бошқа бир мақом бордирки, бу йўлнинг энг олий мақсади аъло матлаби ва ниҳоятидир. Ва аён қилганларки, тавҳид аҳлининг бу икки гуруҳи модомики бу икки мақомнинг намоиши билан машғул эканлар, ўшал олий мақомга ета олмайдилар ва шу жойда қолиб кетадилар. Бироқ давлат ҳумоси унга соя ташласа, бу чалкашишдан тортиб олса ва юқори кўтарсагина ўша мақомга етади. Ва ана шу бир киши ҳақиқатда бу сирру асрорларга етади. Чунончи, айтадилар:

То яке асрорбин гардад мудом.

(Унинг биттаси сирларни мудом билувчи бўлади.)

Ва бу ишнинг ниҳоятига ва сирру асрорига етган бир тан барча авлиёларнинг амири, сархайли ва Қутби бўлади ва бошқа авлиёлар унинг лашқари ва тобеълари бўлади. Чунончи, ҳазрати Мавлавий Румий, сирлари муқаддас бўлсин, айтганлар:

*Дар жаҳон он як кас асту аблаҳ аст,
Ахтарон ҳар як ҳама жузви маҳ аст.*

*(Жаҳонда у Ягона киши-ю, бироқ нодондир,
Юлдузларнинг ҳар бири Ойнинг қисмларидир.)*

«У Ягона киши нодондир», яъни у ёқимли ҳайрат соҳибидир-ки, дуолар ижобатдир. Ҳазрати Рисолатпаноҳ, уларга саловотларнинг афзали бўлсин, Рабб ул-арбоб (Аллоҳ) даргоҳига илтижо қилиб: «**Ҳайратимни зиёда қил**», деганлар. Ўша ягона танким, ёқимли ҳайрат соҳибининг ниҳоятига етувчи ва мушоҳада соҳиби экан, унинг тасмия айтиши мушоҳада тариқи орқалидир. Чунончи, унинг тили муборақ исмни айтишда, жони эса Ҳазрати Зотнинг жамолини мушоҳада қилишда бўлади.

Ҳазрати Шайх Фаридиддин Аттор, сирлари муқаддас бўлсин, айтганлар:

*Ҳазрате диданд бевасфи сифат.
Бартар аз идроки ақлу маърифат.*

*(Сифат васфига эса бўлмаган Зотни кўрдилар,
У ақл ва маърифат идрокдан юқори эди.)*

Ҳазрати Сиддиқи Акбар, разийаллоҳу анҳу, айтган эдилар: «**Ўзининг маърифатига ожизлик орқали етқазадиган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин**». Ҳазрати Шайх Жунайд, сирлари муқаддас бўлсин, айтган эдилар: «**Ҳар ким Аллоҳ деса ва бу айтгани мушоҳада юзасидан бўлмаса, демак бу айтувчи ёлғончидир**». Ва бу ёқимли ҳайрат соҳиби бўлган ниҳоятига етувчиларнинг ҳолига нисбатан айтилган сўздир. Уларнинг мушоҳадалари ўз ихтиёрларича бўлади. Чунончи, ҳазрати Мавлавий, сирлари муқаддас бўлсин, айтганлар:

*Сўфий ибн ул-вақт бошад дар мисол,
Лек софий фориғ аст аз вақту ҳол.
Ҳоли ў мавқуфи азми ройи ў,
Зинда аз нафхи Масиҳ осойи ў.*

*(Сўфий – вақт ўғли бўлади,
Лекин софлаган вақт ва ҳолдан озоддир..
Унинг ҳоли ўз азми ройига боғлиқдир,
У Исо нафасидан ҳамииша тирикдир.)*

«Маснавий»да яна шунга ишорат бор:
*Хосса ҳар шаб жумла афкори уқул,
Нест гардад жумла дар баҳри нуқул.
Боз вақти субҳ он Аллоҳиён,
Барзананд аз баҳр сар чун моҳиён.*

*(Хусусан, ҳар кечада ақлнинг барча фикрлари.
Нақллар денгизи ичра йўқ бўлади.
Яна субҳ вақтида бу Аллоҳийлар,
Балиқларга ўхшаб денгиздан бош чиқарадилар.)*

Мубтадий ва мутавассит, буларнинг ҳар бири мушоҳадасиз «Аллоҳ, Аллоҳ» десалар ва бу мушоҳадасиз зикр улар учун уларнинг ҳолатлари сабаблидир. Чунончи, мана бу туркий баёт бу сўзнинг тўғрилигига онқора далилдир:

*Аллоҳ, Аллоҳ десам менга ҳолат бўлур,
Ҳолатимда жўшу хуруш этсам керак.
Ҳолат бирла исми Зотин айта-айта,
Мусаммоси висолиға этсам керак.*

Расул алайҳиссаломнинг: «**Намоз мўминнинг меърожидир**», деган сўзларининг тақозосича, мўмин учун меърож Аллоҳдан ўзга нарсадан юз ўгиришдир. Бу сулук йўлларининг ҳақиқатидан сўнг гоҳида намоз ичида бу мўминда уруж (кўтарилиш) юз беради. Бироқ бу ҳар бирининг ҳолига яраша бўлади. Чунончи, мубтадийларга ғайбат юз беради ва бу шу тариқадирки, намоз ичида руҳлари баданлардан ажралади ва Бечун (Аллоҳ) олами сари биринкетин уруж қилади. Чунончи, ҳазрати Мавлавий, сирлари муқаддас бўлсин, айтганлар:

*Мурғо ҳар шаб аз ин дилпораҳо,
Чун кабутар суйи ту ояд шаҳо.
Бозишон вақти саҳар пинҳон кунӣ,
То ба шаб маҳбуси ин абдон кунӣ.
Парзанон бори дигар дар вақти шом,
Мепаранд аз ишқ айвони ваҳом.
Токи аз тан тори васлат бигсаланд,
Пеши ту оянд к-аз ту муқбаланд.
Парзанон эмин зи ражъи сарнигун,
Дар ҳаво к-инно илайҳи рожибун.
Бонг меояд таъолав з-ин карам,*

*Баъд аз ин ражъат намонад дарду ғам.
Бас ғарибиҳо кашидед аз жаҳон,
Қадри ман доништа бошед, эй меҳон.*

*(Қушлар ҳар кечаси бу дили поралардан,
Кабутар янглиғ сен томон келадилар, эй шоҳ.
Уларни яна тонг пайтида пинҳон қиласан,
Тунгача уларни бадан қафаси ичра маҳбус қиласан.
Шом вақтида яна улар қанот қоқиб,
Ваҳм айвонидан ишқ туфайли қанот қоқиб учадилар.
Токи баданингдан васл ипини узиш учун,
Ҳузурингга сендан бахтлироқлар келади.
Қулаб тушишдан эмин бўлиб,
Ҳавода қанот қоқиб, «албатта биз Унга
қайтувчилармиз»¹ дегувчи бўладилар.
«Келинлар» дегувчи овоз Унинг карами
туфайли етади,*

*Бу қайтишдан сўнг дарду ғам қолмайди.
Дейди, жаҳонда кўп ғарибликлар тортдингиз,
Менинг қадримни билинлар, эй улуғлар.)*

Аммо мунтаҳийларнинг меърожи доимий бўлиб, чунончи, юқорида айтиб ўтган эдик. Маснавий:

*Панж вақт омад намоз, эй раҳнамун,
Ошиқонро фий салотин дойимун.
Не панж ором гирид он хумор,
К-андар ў сирҳост не понсад ҳазор.*

*(Намоз беш вақт бўлди, эй раҳнамо инсон,
Ошиқлар намози эса доимийдир.
Хумор кишилар беш вақт билан ором олмайдилар,
Беш юз минг намоз ҳам уларга оздир.)*

Бироқ «сажда қил ва яқин бўл» (Қуръон, 96/19) буйруғи шу нарсага ишоратки, сажда ва намоз пайтида яқинлик баракати зиёда бўлади. Чунончи, бу зиёдалик аҳли зиёдаликнинг ҳақиқатини ва унинг қадрини топа оладилар. Маснавий:

1 Қуръон, 2/156.

*Бачча берун ор аз байзи намоз,
Сар мазан чун мурғ бе таъзим боз.*

*(Намоз тухумидан бола чиқаргин,
Товуқ каби таъзимсиз бош урмагин.)*

Мунтаҳийларнинг маънавий меърожи ҳақида юқорида айтиб ўтилган эди, яна сўзлаш мавриди келгач, яна айтамызки, солиқ етиш зарур бўлган мақомга етгач, унинг сафари тугайди, йўлнинг лозими ва сафарнинг ажралмас қисми бўлган кулфат ва қийинчиликлар кўтарилади. Шу маънода қуйидаги байтда айтилган фикр-ни тўғри деб таъбир қилса бўлади:

*Зери соя ин дарахтам масту ноз,
Ҳин, биандозед поҳоро дароз.*

*(Бу дарахтим соясида маст ва эркаланган ҳолда,
Оёқларингизни узатиб ўтирингиз.)*

Ваҳоланки мақомотнинг охирига етган солиқда ёлғиз руҳ бўлади, оёқ ва қўл бўлмайди ва бу мунтаҳий (ниҳоятга етган) солиқ энди бекор қолади. Халқ хаёл қиладики, у ишдадир, уни уйқуда деб ўйлабдилар, у эса бедордир, чунончи, Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло асҳоби Каҳф ҳақида буюради: «**Ва сен гумон қилурсан уларни уйғоқ деб, ҳолбуки улар уйқудадурлар**» (Куръон, 18/18).

«Кашф ул-асрор» китобида келтирилишича, бу ҳол тариқат жувонмардларининг ишларининг кўринишидир, чунончи зоҳирдан қарасанг, улар ажаллар майдонида жилва қилиб турувчилардир, агар уларнинг ботинларидан хабар топсанг, зу-л-жалол лутфининг бўстонида барча нарсадан фориғ ва озоддирлар. Улар ботинда маст, зоҳирда ҳушёр, яъни ботинда ишсиз ва бекор, кўринишда эса ишда.

Ҳазрати Расули акрам саллаллоҳу алайҳи васаллам ҳазрати Сиддиқи Акбар разийаллоҳу анҳу ҳақида буюрдилар: «**Ҳар ким ерда юрган ўликка назар солишни хоҳласа, ибн Абу Қаҳҳофага назар солсин**». Маснавий:

*Мустафо з-ин гуфт к-эй асроржў,
Мурдари хоҳй, ки бинй зинда ту.
Меравад чун зиндагон бар хокдон,
Мурдаи жонаш шуда бар осмон.
Жонашро ин дам ба боло маснанист,*

*Гар бимирад руҳи ўро нақл нест.
3-он ки пеш аз марг ў кардаст нақл,
Ин бимурдан фаҳм гардад не ба нақл.
Нақл бошад не чу нақли жони ом,
Балки нақле аз мақоме то мақом.
Ҳар кӣ хоҳад, ки бубинад бар замин,
Мурдаеро меравад зоҳир йақин.
Мар Абу Бакри тақийро гў бубин,
Шуд зи Сиддиқӣ амир ул-мўъминин.*

*(Эй сир қидирувчи, агар сен тирик ўликни,
Кўрмоқчи бўлсанг, деб Мустафонинг айтганларининг
сири шуки,*

*У тириқлар каби ер юзида юради,
Жони эса осмонга кўтарилган бўлади.
Бу пайтда унинг жони учун осмонда маскан бор,
Гарчи у ўлса-да, руҳига ўлим йўқ.
Чунки, у ўлишдан аввал ўлган эди,
Бу ўлиш ҳақиқий ўлиш деб тушунилмайди.
Бу ўлим одамларнинг ўлими каби эмас,
Балки бир мақомдан иккинчи мақомга ўтишидир.
Агар ҳар ким ер юзида,
Ўликнинг юриб кетаётганини ошкора кўришни хоҳласа,
Айт, тақво соҳиби Абу Бакрга қара,
У ўзининг садоқати билан мўъминларнинг амири бўлди.)*

Уларни мазкур сифатларга эга эканликларини таъриф қили-
нишига қарамай, баъзан бу нарсаларни меърож деб таъбир қила-
дилар ва айтадилар:

*Ҳар даме ўро бувад меърожи хос,
Бар сари тожаш ниҳанд сад тожи хос.
Сувраташ дар хок, жонаш ломакон,
Ломаконаш фавқи ваҳми соликон.
Ломаконе, ки дар ў ваҳм оядат,
Ҳар даме дар вай хаёле зоядат.
Бал макони ломакон дар ҳукми ў,
Ҳамчу дар ҳукми беҳиштий чоржў.*

*(Ҳар дамда унинг учун хос меърож бўлади,
Бошдаги тожи устига юзталаб хос тож қўядилар.
Жисми тупроқда, жони эса ломаконда,*

❦

*Бу бир ломаконки, у соликлар тасаввуридан юқоридир.
Бир ломаконки, унда сен учун ваҳм пайдо бўлади,
Ҳардамда унда бир хаёл туғилади.
Балки, ломакон макони ҳам унинг ҳукмидадир,
Гўё тўрт анҳор жаннат аҳли ҳукмида бўлгани каби.)*

Ҳазрати шайх Фаридуддин Агтор, сирлари муқаддас бўлсин айтадилар:

***Ин жаҳону он жаҳон дар жон гум аст,
Тан зи жону жон зи тан пинҳон гум аст.
Чун бурун рафтан аз ин гум дар гумй,
Ҳаст онжо жони хоси одамй.***

*(Бу жаҳон ва ул жаҳон жон ичида кўмилиб кетгандир,
Тан жондан, жон тандан пинҳон бўлиб, йўқ бўлгандир.
Бу йўқликдан у йўқлик сари чиқиб кетиш учун,
Ул ерда хос одам жони учун йўл бордир.)*

Сулук аҳлининг муомаласи ҳақидаги баён, бу сулук аҳли хоҳ мубтадий бўлсин, хоҳ мунтаҳий бўлсин, хоҳ мутавассит бўлсин, мана бу ҳадиси муборақда жамул-жамдирки, Набий алайҳиссалом буюрдилар: «Албатта, Аллоҳ ўзининг хос бандаларига бир шаробни хос қилди, агар ундан ичсалар, сархуш бўладилар, агар сархуш бўлсалар, ақлни йўқотадилар, агар ақлни йўқотсалар, учадилар, агар учсалар, етадилар, агар етсалар, ибодат қиладилар, агар ибодат қилсалар, етишадилар, агар етишсалар, узоқлашадилар, агар узоқлашсалар, фано бўладилар, агар фано бўлсалар, боқий бўладилар, агар боқий бўлсалар, подшоларга айланадилар ва улар Қодир Аллоҳ ҳузурда садоқат жойига ўтирадилар».

Садоқат жойи бу хос одамнинг жони бўлиб, бу шайхнинг юқоридаги байтида ўтди. Махфий қолмасинки, Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва саллам сулук мақомларининг ниҳоятини «садоқат жойи»нинг қуъуд ва тамкинига айлантирдилар. Демак, бу жойда ҳамиша виждон ва лаззатланиш бўлиши зарур. Чунончи, ояти каримада шунга ишорат бўлиб, Ҳақ субҳонаҳу буюрди: «Унда нима нарсаники нафслар тилар, кўзлар андин лаззат олур ва сизлар ул жаннатда доим қолурсизлар» (Қуръон, 43/71).

Чунончи, ҳазрати Мавлавий, сирлари муқаддас бўлсин, айтадилар:

*Офати ин дар ҳавову шаҳват аст,
В-арна инжо лаззат андар лаззат аст.*

(Бунинг офати ҳою-ҳавас ва шаҳватдадир,
Йўқса, бу ерда лаззат устига лаззатдир.)

Бошқалар тариқининг ниҳояти бизнинг тариқимизнинг ибти-досидадир, деган кишилар, уларнинг ниҳоятида виждон ва лаз-затга эга бўлиб, уларнинг бошига қандай нарса етиб, жонларига қандай муомала юз берадики, бунинг охири йўқликка айланса. Улар бундай муддаонинг исботи учун келажакдан ёки ҳадисдан ёки ма-шойихларнинг сўзларидан, сирлари муқаддас бўлсин, қандай да-лиллари бор? Агар бу кашф ва воридот шарият тарозиси билан ўлчанмаган бўлса қандай эътибор ва эътиқодга лойиқ бўлиши мум-кин?

ЭНДИ ЭСА, АЛЛОҲНИНГ КЎМАГИ БИЛАН «ФОТИҲА» ҚИРОАТИ (БАЁНИ)ГА КЕЛДИК

Чунончи, Онҳазрат саллаллоҳи алайҳи ва саллам буюрдилар: **«Намоз мўъминнинг меърождир»**. Яна буюрдилар: **«Намоз ўқигув-чи Раббимга муножот қилади»**.

«Фотиҳа» сурасида ҳожаглари раво қилувчи (Аллоҳ)га муно-жот қилиш таълими бордир. Дуо ва муножот Аллоҳ даргоҳида қабулга лойиқ бўлмоғи учун огоҳ дилдан бўлиши лозим. Чунончи, бу таъ-аввуз бобидаги ҳадисда ўтдиким, **«Албатта Аллоҳ гофил қалбдан қилинган дуони қабул қилмайди»**. Аммо мубтадийнинг огоҳлиги му-роқаба орқалидир, балки авом халқ ҳам кўлидан келганча огоҳ-ликни сақлаши лозимдир. Чунончи, кўлдан келганча Аллоҳга тақ-вода кўрқинлар, ҳукми умумийдир. Мутавасситнинг огоҳлиги му-кошафа орқалидир. Мунтаҳийнинг огоҳлиги эса мушоҳада орқали-дир. Буларнинг баёни таъаввуз бобида тафсилоти билан ўтди. Бу-ларнинг ҳар бири огоҳликнинг даражасига мувофиқ «ийёка» хито-бининг сабабини топа оладилар, чунончи бунинг уламолар томо-нидан қилинган баёни машҳурдир.

Бас, бу маънонинг ҳосили шуки, муножот қилувчи намозхон қироатнинг бошланишида бир нав огоҳлик пайдо қилади. Бу огоҳ-лик бора-бора шундай бўладики, уни иқбол ва хитоб мартабасига етқизмай қўймайди, Аллоҳ таъоло уни «Фотиҳа» сурасидаги огоҳ-

ликни таҳсил қилишдаги барча ибодатда ва кўмак олишда хос одамга айлантиради. Демак, тақводор муъминга ўзини огоҳлик қасрига ташлаши лозимдир, токи Аллоҳ таъоло (Қуръонда) ёмонлаган қавмга ўхшаш бўлиб қолмасинки, (Аллоҳ айтди): **«Уларда қалблар бор, (лекин) улар билан «англамайдилар»** (Қуръон, 7/179).

Ва Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло мадҳ этган қавмнинг мулозими ва изидан юрувчи бўлсинки, (Аллоҳ айтди): **«Ул жамоатки, ёзибдур Худо дилларига иймонни»** (Қуръон, 53/22).

Токи у аҳлуллоҳ доирасидан бўлсинки, **«ана ўша зотлар нажот топгучидурлар»** (Қуръон, 2/5) ҳукми унинг устидан содир бўлсин.

Ҳар кимки, намозда турган ҳолатида «ийёка наъбуду ва ийёка настаъбин»нинг қироатига хитоб сийғаси билан тан берса, диллари эса фусул ва абвобга, балки нону сувга таъаллуқ бўлса, ўзлари инсоф қилсинларки, «ийёка наъбуду ва ийёка настаъбин»ни хослар хитоб қилдиларми? «Ёрдам»ни кимга хослаб айтдилар? Ҳолбуки, Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва саллам: **«Албатта амаллар ният билан»** дедилар. Ва яна дедиларки, **«албатта, Аллоҳ сизларнинг сувратингизга ва амалларингизга қарамайди, лекин сизларнинг қалбларингизга ва ниятларингизга қарайди»**.

Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва саллам буюрдилар: **«Бахтсиз бўлади динор қули, бахтсиз бўлади дирҳам қули, бахтсиз бўлади либос қули»**. Ҳазрати Мавлавий Румий, сирлари муқаддас бўлсин, айтадилар:

*Қиблаи Жибрили жонҳо сидрае,
Қиблаи абд ул-бутун шўд суфррае.*

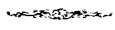
*(Жибрил-жонларнинг қибласи сидрадир,
Қорин қулининг қибласи дастурхондир.)*

Ва бир азизнинг рубойиси ҳам шунга муносибдир:

*То тарки алойиқу авойиқу накунй,
Як саждаи шойистаи лойиқу накунй.*

*Биллаҳ, зи дасти Лоту Узза нарасй,
То тарки худу жумла халойиқу накунй.*

*(Токи алойиқ ва авойиқни тарк этмасанг,
Ҳаққа лойиқ бир сажда қилмасанг.
Худо ҳақи, Лот ва Уззадан қутилолмайсан,
То ўзингни-ю барча халойиқни тарк этмасанг.)*

«Иҳдина-с-сиротал мустақийм» изланган кўмакнинг баёни бўлиб, у «ва иййака настағий» зимнидадир ва ўша ҳожатлардан энг муҳими ва улуғдир.

Оқил одамга маълумки, ҳожатни сўраш огоҳлик, аркон, ша-роит ва одобларга боғлиқ бўлади, тарки ҳожатни чиқарувчи одам авлодидан бири бўладими ёки ҳожатни чиқарувчи ҳазрати Воҳид ул-Қаҳҳор ва Қиёмат кунининг хожаси (Аллоҳ таоло)ми, сўраш-нинг одоблари ва шароитлари, ўз бечоралигини изҳор қилишда неъмат берувчини иззат ва эъзоз қилиш авло ва лозимдир. «Иҳди-на» оятидан то суранинг охиригача шу тариқа дуо қилиш ҳожатни талаб қилиш таълими сингдирилган, яъни «Фотиҳа» сурасини ўқувчи, чунончи, ўз талабини бошқаларнинг ибодатлари ва кўмак-лари билан қўшган ҳолда дуо қилса, шоядки улар туфайли бунинг ҳам дуоси қабул бўлса.

Шунингдек, ўзига ва бошларга ҳидоят талаб қилишда ҳам ар-зон тутилувчи ҳидоят, инъом ва етишувда жамоатнинг ҳидоят то-пишини ўз ҳидояти бадалида талаб қилади, ўзини неъмат ато қили-нувчи жамоатга тобеъ ва улар туфайли деб ниёт қилади, шоядки, шунда унинг дуоси қабул ва ҳожати раво бўлса.

«Сирот ал-мустақийм»ни Расул алайҳис-салоту вассалламнинг ўзлари тафсир ва тасвир қилганлар, чунончи, ҳадис ривоят қи-лади. Абдуллоҳ ибн Масъуд разийаллоҳу анҳудан ривоят қилишлар-ича, у айтди: «Расул алайҳиссалом бизга бир чизик чиздилар, сўнг дедилар: «Мана бу Аллоҳнинг йўли». Сўнг ўнг томонларига ва чап томонларига ҳам чизик чиздилар ва дедилар: «Мана бу йўллар шай-тоннинг йўли ва у бу йўлга чақиради ва бу тўғри йўл, унга тобе бўлинглар, дейди. Бу йўлга тобе бўлсанглар, Аллоҳнинг йўлидан пароканда бўласизлар».

Ҳақ субҳонаху ва таолонинг ҳақиқат йўлидан юрувчи солик-ларда шундай ҳолат бўлади: Уларнинг баъзилари шундайки, улар-нинг жазбаси уларнинг сулуки устидан ғолиб бўлади. Бу гуруҳни «мажзуби солик» дейдилар. Бу гуруҳнинг муаммолари шундаки, уларнинг сулукига ғолиб бўлган жазба тўғри йўлдан четга чиқишга йўл қўймайди. Бошқа гуруҳда эса, жазб мағлуб бўлиб, сулук ғолиб бўлади. Бу гуруҳнинг муомаласи шундайки, улар ўз сулуқларида ҳар икки томонга назар қила оладилар. Шу сабабли шайтон дунё-вий ҳамда мақсаддан бошқа нарсаларни уларнинг кўзларига на-мойиш этади. Улар бунга мойил бўладилар ва Шайтоннинг йўлига қадам қўядилар. Бироқ уларнинг сулуки остида жазб ҳақиқати бўлган-ни учун, унинг баракати туфайли бу ҳолдан хабар топадилар ва

хатога кетган йўлларида яна қайтадилар ва тўғри йўлни топадилар. Ва бу сулук интиҳосига етгунча давом этади. Чунончи, Мавлавий Румий (қуддиса сирруху) шунга ишорат қилиб, буюрадилар:

*Эй Худованди кариму биру бор,
Дех ямонам з-ин ду шоха ихтиёр.
Жазба як роҳи сироти мустақийм,
Баҳ зи ду роҳи тараддуд, эй сақийм.
З-ин ду раҳ гарчи ҳама мақсад туйй,
Лек худ жон кандан омад он дуйи.
З-ин ду раҳ гарчи бажуз ту азм нест,
Лек ҳаргиз разм ҳамчун базм нест.*

*(Эй яккаю ёлғиз, саховатли Парвардигор,
Бу икки йўлдан омон бўлиш ихтиёрини бер.
Битта «тўғри йўл»нинг жазбаси,
Шубҳали икки йўлнинг йўлидан яхишироқдир.
Бу икки йўлдан мақсад гарчи битта ўзинсан,
Лекин иккинчи йўл жонни олувчи йўлдир.
Бу икки йўлдан гарчи сенсиз юриш йўқ,
Бироқ размда, чунончи, базм бўлмайди.)*

Бироқ, мубтадий (бошловчи) учун етадиган жазба насибаси исм остида яшириндир, чунончи, ўз ҳаётини исмга суянган ва унга маҳкам осилган ҳолда тутиши керак. «Мана бу байтда шунга ишора бордир».

*Авалло бо исм бошад ҳамқарин,
Ин бувад ушшоқро ҳабл ул-матин.*

*(Авалло у исмга яқин ҳолда бўлади,
Ва бу ушшоқ учун «мустаҳкам тутқич»дир.)*

Исмни зикр этиш шайтоний ўйлар ва васвасаларни қувади ва бу Расул алайҳиссалом ҳадисларининг кўмаги ва баракати туфайлидир (ки, айтадилар): «Шайтон одам фарзандининг қалбига нисбатан жосусдир, агар зикр қилса, қочади, агар гафлатга тушса, васваса қилади».

Мавлавий бу ҳадиси шариф таржимаси ҳақида айтадилар:

*Ончунонки ғур андар об жаст,
То ба об аз захми занбурон бираст.*

*Об-зикри Ҳақ, занбур ин замон,
Ҳаст ёди ин фалону он фалон.
Дам баҳуд рав оби зикри саъб кун,
То раҳй аз фикру васвоси кӯхун.
Баъд аз он ту табъи он оби сафо,
Худ бигирй жумлагй сар то басо.
Ончунон к-аз об он занбури шарр,
Мегурезад аз ту ҳам гирад ҳазар.
Баъд аз он хоҳй ту дур аз об бош,
Ки ба сар ҳам табъи обй, хожа тош.*

*(Сув билан ари захмидан қутилиш учун,
Сув ичига ўзингни ташла.
Сув – бу Ҳақ зикри, ари эса ушбу замон,
У фалон, бу фалон ёдини қилишдир.
Дамни ичга ютиб, сувга кир ва сабр қил,
Токи фикру васвасалардан қутулгайсан.
Шундан сўнг сен ўша тоза сув табиатига айлангайсан,
Бошдан-оёқ барча покликка эга бўлгайсан.
Гўёки ўша зарарли арилар сувдан қочган каби,
Васвасалар ҳам сендан қочиб, узоқ кетади.
Шундан сўнг сен сувдан узоқ бўлиб,
Бошдан-оёқ табиатинг сувга айланди, эй хожа.)*

Мубтадий зикр тешаси билан мосиво андишасининг томири-ни кўнгили еридан қўпориб, зикр супургиси билан ўзга ва ўзгалик чангларини хотир саҳнидан супуриб ташлагач, Аллоҳнинг чиройли исмлари (Асмо ул-ҳусно)дан бир исм солиқнинг жонига тажаллий қилади, барча ашёларни унинг назаридан пинҳон қилади ва ўзидан ўзгани топмайди. Шунинг учун Шайх Абусаъид Ҳаззо (қуддиса сирруху): «Уни қидирдим, ўзимни топдим (охиригача)» - деган эдилар. Улуғлар шундан ҳам муҳиб (дўст) ойнасининг маҳбуби бўладилар. Чунончи, асмоуллоҳ (Аллоҳнинг исмлари) ҳисобдан ташқаридир. Чунончи, Мавлавий Жомий «Силсилат уз-заҳаб» (ки-тоби)нинг ақойидида айтганлар:

*Гарчи бошад ҳазору як машхур,
Лек опро дар он мадон маҳсур.*

*(Гарчи минг бир (ишми) машхур бўлса ҳам,
Бироқ уни шу билан чегараланган дема.)*

Исмлар тажаллиётининг таъсири соликнинг жонига ҳам ҳаддан ташқаридир. Лекин хирмон донларидан бир дона намуна сифатида битта сўз орқали кифояланилади. Саййид Қосим Анвор (унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин) айтганлар: **«Агар қаҳҳорий исми тажаллий қилса бу «томмат ул-кубро» иқрори ва нишонидир.»** Ва бу тажаллий «томма ул-кубро»нинг нишони ва намунаси бўлиб, бу «томмат ул-кубро» фано филлоҳдир ва у ўз жойида баён қилинғусидир, иншааллоху таъоло.

Соликни ихота қилган ва ашёларни ундан пинҳон қилган бу исм тажаллийси «жамъ» деб аталади ва уни яна «илм ул-йақин» ҳам деб атайдилар. Бу мақомга етган солик ҳамон мубтадий ҳисобланади. Унга рубубийят зотининг тажаллийсини арзон тутган эканлар, энди унинг ўзини ҳам назардан пинҳон қиладилар. Чунончи, у ўзини кўрмайди, нозил бўлган нурнигина кўради. Шайх Абу Саъид Ҳаззо (қуддиса сирруҳу)нинг: **«Мен энди ўзимни қидирсам, Уни топаман»** деган сўзлари шу сабаблидир. Бу **«жамъ ул-жамъ»**дир ва бу **«айн ул-йақин»** мақомидир. «Гулшани роз» китобида **«жамъ ул-жамъ»** мақомига ишорат қилинган ҳолда айтилади:

*Даро дар водийи Айман, ки ногоҳ,
Дарахте гуядат «инний аналлоҳ».
Раво бошад аналлоҳ аз дарахте,
Чаро набвад раво аз некбахте?*

*(Айман водийсига киргинки, ногоҳон,
Бир дарахт сенга «мен Аллоҳман» дейди.
Агар дарахтнинг «мен Аллоҳман» дейиши раво бўлса,
Нега бир бахтли одамнинг шундай дейиши раво бўлмайди.)*

Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло йўли соликларидан шахиййа¹ сўзларининг содир бўладиган жойи шу ердир. Масалан, ана-л-Ҳақ (мен Ҳақман), субҳона маъзаму шаъни (Субҳона, менинг шаъним нақадар улуғ), лайса фий жуббатий сиваллоҳ (чопоним остида Аллоҳдан ўзга йўқ) ва бундан бошқа сўзлар бу сулукнинг мутавассит аҳлидан нозил бўлган нур ғалабаси таъсири остида юзага келади. Бу айн ул-йақин даражасининг бошланғич мартабасидир. Мавлавий Румийнинг сўзлари шу сабабдандир:

*Зоташ аз айнат йақин шуд на аз сухун,
Пухтағй чун дар йақин манзил макун.*

1 Шаҳиййа – сўфийларда юз берадиган беҳушлик ҳолати, жазава.

*То насўй нести он айн ул-йақин,
Гар йақин хоҳй ту дар оташ нишин.*

*(Унинг зоти айнингдан яқин бўлди, сўзингдан эмас,
Пишган бўлсанг, йақинда манзил тутма.
Куймай десанг, айн ул-йақиндан узоқ бўл,
Агар йақин бўламан десанг, олов устига ўтир.)*

Соликни бу «жамъ»нинг ниҳонхонасидан Аршини жаҳонна-мо чўққисига олиб чиқаркан, нимагаки назар солса, нозил бўлган тажаллий нурини ўша нарсада кўради. Натижада **«Ҳар бир нарсада Аллоҳни кўрдим»** сўзига ўзини қобил ҳолда кўради. Бу нарсани **та-вҳиди шуҳудий** дейдилар. Агар ашёларни айнаи У ҳолда кўрсалар **«Субҳона, қандай ашё зоҳир бўлса, худди Унинг ўзидир»** сўзига қобил бўладилар. Ва буни **тавҳиди вужудий** дейдилар. Сулук аҳли-нинг кўплари тавҳиднинг бу икки мақомни ишнинг ниҳояти, су-лук мақомотларининг охири, манзилларнинг юқориси, ишонч ва тамкин гумон қилиб, шу ерда мустаҳкам қоладилар, мақсаднинг сояси бўлган нузул қилувчи нурни айнаи мақсад деб хаёл қилади-лар, талабдан қоладилар, шу сабабли асл мақсаддан узоқда қола-дилар.

Ҳазрати Шайх Фаридуддин Аттор (қуддиса сирруҳу) шундай соликка хитоб қилиб буюрадилар:

***Чун ту гум чаштй чунин дар сояе,
Кай зи симурғат расад сармояе.***

*(Сен бундай соя ичида кўмилиб кетсанг,
Симурғдан қачон сенга сармоя етади?)*

Балки, бундай соликлар тавҳиднинг юқорисини инкор қила-дилар. Чунончи, шайх Абдураззоқнинг тавҳиднинг юқориси ҳақида-ги қиссаси ва унинг Шайх Алоуддавла (қуддиса сирруҳума)нинг сўзлашувлари Мавлавий Жомий (қуддиса сирруҳу)нинг «Нафаҳот ул-унс» китобларида зикр этилган. Чунончи, Шайх Ҳусайн Содот «Нузҳат ул-арвоҳ» китобида ёзадилар:

***Ту мабош асло камол инасту бас,
Рав, дар ў гум шая висол инасту бас.***

*(Сен асло, камол шудир, деювчи бўлма,
Бор, унинг ичида йўқ бўл, висол шудир.)*

Бу ундан эмас, бу жамъ ул-жамъ мартабасидир, камол эшигининг битта очилиши ва тавҳиднинг бу икки мартабасида солиқнинг жонига нузул қилган нурлар жамол партавининг битта шуъласидир. Чунончи, Шайх Фаридуддин Агтор (қуддиси сирруху) айтадилар:

*Гар туро пайдо шавад як фатҳи боб,
Дар даруни соя бинӣ офтоб.
Соя дар хуршед гум бинӣ мудом,
Худ ҳама хуршед бинӣ, вассалом.*

*(Агар сенда эшикнинг битта очилиши пайдо бўлса,
Соя ичида қуёшни кўраётган бўласан.
Қуёшда сояни йўқ ҳолда кўрсанг,
Демак, Қуёшнинг фақат ўзинигина кўрасан, вассалом.)*

Чунончи, ҳазрати Мавлавий Румий (қуддиси сирруху) тавҳид аҳлига хитоб қилган ҳолда айтадилар:

*Бениҳоят даргаҳ аст ин боргоҳ,
Садрро бигзору садри туст роҳ.*

*(Бу боргоҳ ниҳояти йўқ даргоҳдир,
Садр (юқори)ни қўйгин, сенинг садринг йўлдир.)*

Тавҳид аҳлининг муомаласи нозил бўлган нурлар ҳамда бу имкон оламидаги марҳала ва манзиллар билан бўлган муомаладир. Бу ерда садр ва қарор топиш мумкин. Бироқ тавҳид мартабасидан ўтган ва ундан юқорилаган кишининг сайр ва сулуки ломаконда бўлади. У жойда садр ва макон топиш йўқ, балки бу ерда барча нарса йўлдир, лекин ломакондаги сайру сулук йўл билан эмас, балки ҳам жазба ва кашиш (тортиш) биландир. Чунончи, Мавлавий Румий (қуддиси сирруху) айтадилар:

*Инчунин сайр аст мустасно зи жинс,
К-он фузун аз ижтиҳоди жину инс.
Инчунин жазбест не ҳар жазби омм,
Ки ниҳодаш фазли Аҳмад вассалом.*

*(Бу шундай сайрки, у жинсдан мустаснодир,
У инсон ва жинларнинг ижтиҳодидан ҳам кўпроқдир.
Бу шундай жазбки, ҳаммани жазб қилавермайди,
Унинг асоси Аҳмад (а.с.)нинг фазлидир, вассалом.)*

Ва бу куйидаги оятга ишоратдир: «Покдур ул Зотики, олиб кетди ўз бандаси (Муҳаммад)ни кечқурун Масжид ал-Ҳаромдан Масжид ал-Ақсога» (Қуръон, 17/1).

Чунончи, ҳазрати Шайх Фаридулдин Агтор (қуддиса сирруху) айтадилар:

*Ҳафтумин водии фақр асту фано,
Баъд аз он рӯву равиш набвад туро.
Дар кашиш афти равиш гум гардадат.
В-ар бувад як қатра Қулзум гардадат.*

*(Еттинчи водий фақр ва фано водийсидир,
Ундан сўнг сен учун йўл ва равиш йўқ.
Кашииш (жазб)га тушдингми, равиш йўқ бўлади,
Агар бир қатра бўлса, у денгизга ийланади.)*

Билмоқ керакки, «Мирсод ул-ибод» китобида нақл қилибдурки, сўфия уламолари (уларни Аллоҳ раҳматига олсин) тажаллийи рубубият (рубубият тажаллийси)ни тажаллийи Зот (Зот тажаллийси) деганлар. Сўнг, шуки, исмлар ва сифатлар тажаллийси Зоти ругубият тажаллийси зимнида ҳар хилдир. Уларнинг муомаласи солиқларнинг жонига, чунончи ҳазрати Абдуллоҳ Ансорий (қуддиса сирруху) айтганларидек, гоҳо солиқнинг жонида бир соат сақланади, баъзи солиқда эса икки кун, баъзи бирида уч кун боқий бўлади. Агар унинг назаридан йўқ ва пинҳон бўлмаса, бу улуғвор марддир. Воқеанинг таҳқиқ ва баёни шуки, бу ҳар хиллик, бу висол ва йўқлик шундай тақдирда бўладики, рубубиятнинг Зот тажаллийси Ҳай ва Қаййумнинг бошқа сифатлари билан ҳамроҳ бўлади. Агар Ҳай ва Қаййум сифатлари билан ҳамроҳ бўлса, у вақтда аниқ бўладики, васл доимийдир ва йўқ бўлмайди. Бундай одам гоятда нодирдир.

Чунончи, «Нафаҳот»да келтириладики, Шайх Абу Али Даққоқ (қуддиса сирруху) бир кун тажаллийдан сўз юритар эдилар. Шайх Меҳна (қуддиса сирруху) шу пайтда: «Эй шайх, тажаллий бардавом бўладими?» - деб сўрадилар. Шайх жавоб бердилар: «Жим ўтирки, бўлмайди». Шу тартибда икки марта саволни такрорладилар. Шайх яна: «Жим ўтиргинки, бўлмайди, агар бўлса ҳам, нодир бўлади» - дедилар. Шайх Меҳна рақсга тушган ҳолда дедилар: «Бу ўша нодирлардан!» Чунончи, ҳазрати Мавлавий Румий (қуддиса сирруху) шунга ишорат қиладилар:

~~~~~

*Хум шикасту об аз ў порехта,
Сад дурустї з-ин шикаст ангехта.
Жузв-жузви Хум ба рақсасту ба ҳол.
Ақл жузвийро намуда ин маҳол.*

*(Хум сингану ундаги сув тўкилмаган,
Бу синиш юзта дурустликни пайдо қилади.
Хумнинг бўлак-бўлаклари рақсга тушади,
Ақл жузвийга бу маҳал кўринади.)*

Яъни, солиқнинг вужуд хуми ҳар хил исмлар в сифатлардан келаётган тажаллий тоши билан синади ва Ҳайи Қаййум сифатининг тажаллий суви аввалгидек маҳкам ва барқарор бўлиб, тўкилмайди ва йўқ бўлмайди. Унинг ўрнини аввалгисидан дурустроқ ва яхшироқ бўлган бошқа бир янги вужуд эгаллайди. Демак, вужуд хумининг бўлаклари синиш ва кетишда бўлиб, аввалгидек яхшироқ бўлган вужуд унинг ўрнига келади ва жой оладики, ақли жузвий бун идрок қилишдан ожиздир. Сулук аҳлининг бу тоифаси бу тажаллийётни ашёларнинг варақларидаги саҳифаларида кўради, бундан шодлик ҳосил қиладилар ва тамошо қиладилар. Бироқ нозил бўлган тажаллий ва унинг нозил қилинган жойи ўртасидаги фарқ ва ўзгачалиқни билолмайдилар. Ҳазрати Мавлавий Румий (қуддиса сирруху) шунга ишорат қилиб айтадилар:

*Аз вуболи ризқи маҳрумий баро,
Дар жаҳони Ҳайи Қаййумий даро.
То намебинам ҳама бинам шавад,
В-он надонамҳот медонам шавад.*

*(Пуноҳлардан маҳрумлик сари чиқ,
Ҳайи ва Қаййумнинг жаҳони ичра кир.
Токи «кўрмайман»инг «кўраман»га айлансин,
«Билмайман»инг «биламан»га айлансин.)*

Бу ҳолатга **мукошифа** деб ном қўйганлар ва бу тоифага насиб бўлган жазба шу тажаллийёт орқали бўлади. Чунончи, тажаллий вужудни синдиради ва шу сабабли масофатларни босиб ўтиш ва тараққий этиш ҳосил бўлади. Яна бошқа тажаллий орқали бошқа масофани, яна бошқаси орқали бошқаси босиб ўтилади, шунингдек, Аллоҳ таъоло хоҳлаганча давом этади. Агар улуглик ва эҳсон соҳиби ҳазрати Ҳақ таъолонинг беиллат қадимий иродасига таал-

луқ топса, бу мутавасситлар тоифасидан бир кишини Ўзининг фазли билан бошқалардан мумтоз ва сарафроз қилади. Улуҳийят зоти тажаллийсини унга арзон тутади. Бу солиқнинг зотини фоний қилиш учун унинг жонига солади. Ашёларга тушган тажаллиёт-ким, унинг жамъ ул-жамъида парокандалик кўзгар эди, уни бу солиқнинг назаридан пинҳон ва йўқ қилади. Ҳазрати Мавлавий Румий улуҳийят тажаллийси ҳақида шундай деганлар:

*Ҳолик омад пеши важҳаш ҳасту нест,
Ҳастий андар нестий худ турфаест.
Андарин маҳзар хирадҳо шуд зи даст,
Чун қалам инжо расиду сар шикаст.*

*(Унинг олдидан борлик ва йўқлик ҳалок бўлди,
Йўқлик ичида борликнинг ўзи ажойибдир.
Бу жойида ақллар қўлдан кетади,
Қалам бу ерга етганда боши синди.)*

Солиқнинг жонига улуҳийят тажаллийси кириши сабабли уни ўзидан, лаззатланишдан, ашёларга нозил бўлган тажаллиёт тамошасидан хотиржамлик ва озодлик ҳосил бўлади. Чунончи, ҳазрати Мавлавий (қуддиса сирруҳу) айтадилар:

*Нури он гавҳар чу берун тофтааст,
З-он тасалсулҳо фароғат ёфтааст.*

*(Бу гавҳарнинг нури ташқарига сочилган,
Бу алоқа ва боғланишдан осудалик топгандир.)*

Шу сабабдан бу муомалани **жамъ ул-жамъ** деб атаганлар ва яна уни **томмат ул-кубро** ҳам деб таъбир қиладилар. Чунончи, «Маснавий»да айтилади:

*Ин қиёмат з-он қиёмат кай кам аст,
Он қиёмат захм, ин чун марҳам аст.
Ҳар кй дид ин марҳам зи захм эминист,
Ҳар бадй к-ин ҳусни дийдор муҳсинист.*

*(Бу қиёмат ул қиёматдан қандай кам бўлсин,
Ул қиёмат захм, бу қиёмат эса марҳамдир.
Кимки бу марҳамни кўрса захмдан омон бўлади,
Дийдор ҳусни ҳар қандай ёмонликни яхшиловчидир.)*

Бундан аввалги барча фанолар шу фанонинг аломатлари ва муқаддималари бўлади. Хулоса шуки, мубтадийнинг жонига нозил бўлган исм тажаллийси бўлиб, шу жиҳатдан уни ашёларнинг лаззатидан **жамъ** қилади, шунинг учун буни **жамъ** деб атаганлар. Мутавасситнинг жонига кирган Зот рубубийятининг тажаллийси парокандаликдан жамъ қилгани ва ашёни унинг назаридан пинҳон қилгани сабабли уни **жамъ ул-жамъ** деб номлаганлар. Зотининг улуҳийят тажаллийси башариятнинг охириги бўлаклари бўлган мунтаҳийнинг жонига тушгач, кетказиш ва фано (йўқ) қилиш билан уни ёлғизлантиради ва у кўринган ва тарқоқ бўлган тажаллийётни **жамъ ул-жамъдан** сўнг яна **жамъ** қилади ва бу нарсаларни унинг назаридан пинҳон қилади ва йўққа айлантиради. Шунинг унинг уни **жамъ ул-жамъи жамъ** деб атаганлар. Энди бу Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг чексиз нуридан бир томчи бўлиб, Онҳазрат: «Муъминлар мендан» деб айтганлар. Чунончи, «Маснавий»да айтилади:

*Гар будй жон зинда бепартав кунун,
Ҳеч гуфтй кофиронро маййитун.*

*(Агар жон нурсиз тирик бўлганда эди,
Кофирларни «ўликлар» деб айтармидинг?)*

Фитратнинг аввали ва хилқатнинг бошланишида ҳукмлар тақозоси бўйича ўшал ердан томчилаб ва ёйилиб, фалаклар манзилларини бирма-бир босиб ўтиб, ернинг маркази бўлган асфал уссофилийнга келган эди, тажарруд (ёлғизланиш)ни топгандан сўнг ўз аслига пайвандлик топади ва ўша аслнинг боқийлиги билан боқийликка етишади ҳамда рубубият васфлари билан тавсифланади. Чунончи, ҳадиси қудсий бу ҳақда: «Менинг сифатларимдан хулқим сари ўт» деб хабар беради.

Ҳазрати Шайх Фаридуддин Аттор (қуддиса сирруҳу) айтадилар:

*Ки чу мардон ҳоли мардон боядат,
Қурби васлат ҳолгардон боядат.
Аввал аз ҳис бигзар онгаҳ аз хаёл,
В-онгаҳ аз ақл, онгаҳ аз дил ин-т ҳол.
Ҳол ҳосил дар миёни жон жавад,
Дар миёни жон-т кор осон шавад.
Чун ту з-ин ҳар панж берун омадй.
Хирқапўши ҳафт гардун омадй.*

*(Мард (валий)ларга ўхшаб сенга мардлар ҳоли керак бўлса,
Висол оннда ҳолни ўзгартирувчи керак.
Аввало ҳис (сезги)дан кеч, сўнг хаёлдан,
Сўнг ақлдан, сўнг дилдан кеч, ҳол шу бўлади.
Ҳол жонинг ичида ҳосил бўлса,
Шу жонинг ичида ишларинг осон бўлади.
Агар сен бу беш (ҳис)дан ташқари чиқолсанг,
Етти фалакнинг хирқапўшига айланасан.)*

Балоғат эгаси бўлган солиқ сулуқларнинг аълосига етгач, одамлик белгиларининг барчасидан, табиат ҳарфларидан мусаффо ва қутулган бўлади. Шундай солиқнинг шаънида ҳазрати Мавлавий Румий (қуддиса сирруҳу) айтганлар:

***Рух бо илм асту бо ақл аст ёр,
Рухро бо този-ю турки чй кор?
Эй Худо, жонро ту бинмо он мақом,
К-андар ў бе ҳарф мерўяд калом.***

*(Рух илм билан ақлга ёрдир,
Рухнинг араб ёки турк билан нима иши бор?
Эй Худо, жонга ўша мақомни кўрсат,
Қайсики, унда ҳарфсиз сўз пайдо бўлади.)*

Ва бу мунтаҳий солиқ бўлиб, тамкиндан сўнг талвин соҳиби бўлгандир. Солиқнинг жонига етишган барча алвон нурлар унинг фармонида бўлади. Чунончи, ҳазрати Мавлавий (қуддиса сирруҳи) айтадилар:

***Лаб бубанду гури дарё дарнигар,
Баҳрро Ҳақ кард маҳкуми башар.
Ҳамчу чашма Салсабилу Занжабил,
Ҳаст дар ҳукми бихиштийи Жалил.
Чоржўйи жаннат андар ҳукми мост,
Ин на зўри мо ба фармони Худост.
Ҳар кужо хоҳем доремаш равон,
Ҳаст дар ҳукми дилу фармони жон.***

*(Лабингни юмгину дарёнинг тубига қара,
Ҳақ денгизни башар учун маҳкум этди.
У гўё Салсабил ва Занжабил булоқлари каби,
У улуг жаннат аҳли кишилари ҳукми остидадир.*

*Жаннатнинг тўртта анҳори бизнинг ҳукмимиз остида,
Бу бизнинг кучимиздан эмас, балки Аллоҳнинг
фармони билан.*

*Қаерга хоҳласак, ўша ерга равон қиламиз.
У дил ҳукми ва жон фармони остидадир.)*

Унинг ўзи қайси рангдаги нурга кира олади ва қайси рангдаги нурдан чиқа олади. Чунончи, «Маснавий»да айтилади:

*Эй бибурда рахти ҳисҳо сўйи ғайб,
Даст чун Мусо берун овар зи жайб.
Эй сифотат офтоби маърифат,
Офтоби чарх банди як сифат.
Гоҳ хуршеду гаҳе дарё шавӣ,
Гоҳ кўҳи Қоф, гоҳ Анҳо шавӣ.
Ту на ин бошӣ на он дар зоти хеш.
Эй фузун аз ваҳмҳо аз пеши пеш.*

*(Эй ҳислар юкени ғайб сари олиб борган киши,
Мусо каби қўлингни қўйнингдан чиқар.
Эй сифатлари маърифат қуёши бўлган одам,
Чарх қуёши фақат бир сифатнинг бандидир.
Сен гоҳида қуёш, гоҳида дарё бўласан.
Гоҳида Кўҳи Қоф, гоҳ Анҳо бўласан.
Сен ўз зотинг билан на усан, на бўласан,
Эй хаёллардаги нарсалардан афзун бўлган зот.)*

Юқорида Тавҳид аҳли баёнида ва буларнинг баёнида айтиб ўтган эдик:

*Саддро бигзор, садри туст роҳ,
(Юқори жойни қўй, сенинг юқори жойинг йўлдир.)*

Сўзнинг ҳақиқати шуки, бу мунтаҳийлар тоифасида сулук ва равиш асло қолмаган бўлса ҳам, улар ҳар бир мажлисининг тўрисида фароғат билан ўтирувчилардир. Чунончи, ҳазрати Мавлавий Румий (қуддиси сирруҳу) айтадилар:

*Зери соя ин дарахтам масти ноз,
Ҳин, бийандозед поҳоро дароз.
Бас ғарибиҳо кашидед аз жаҳон,
Қадри ман донимта бошид, эй маҳон.*

*(Бу дарахтимнинг сояси остида ноз билан,
Келинг, оёғингизни узатиб ором олинг.
Жаҳонда кўп ғарибликларни тортдингиз,
Эй улуғлар, менинг қадримни билинг.)*

Бироқ улардаги роҳу равиш ҳамиша жазбу тортиш орқали бўлади. Буларга насиб этган жазба пок Зотнинг исмлари ва сифатларидан бўлган иноят туфайлидир ва васлнинг очиқ ва яланғоч маъноси шудир. Чунончи, Шайх Фаридуддин Аттор (қуддиса сирруҳу) айтиди:

*Ҳафтумин водии фақр асту фано,
Баъд аз ин равию равиш набвад туро.
Дар кашиш афти равиш гум гардадат,
Гар бувад як қатра, Қулзум гардадат.*

*(Еттинчи водий фақр ва фано водийсидир,
Ундан сўнг сен учун йўл ва равиш йўқ.
Жазбага тушдингми, равиш йўқ бўлади,
Агар бир қатра бўлса, у денгизга айланади.)*

Ҳазрати Мавлавий ҳам шу ҳақда деганлар:

*Инчунин сайр аст мустасно зи жинс,
К-он фузун аз ижтиҳоди жинну инс.
Инчунин жазбист ҳар жазбаи омм,
Ки ниҳодаст фазли Аҳмад, вассалом.*

*(Бу шундай сайрки, у жинсдан мустаснодир,
У инсон ва жинларнинг ижтиҳодидан ҳам кўпроқдир.
Бу шундай жазбаки, ҳаммани жазб этмайди,
Унинг асоси Аҳмад (с.а.в.)нинг фазлидир.)*

Ва бу маънога қуйидаги: «Покдур ул Зотики, олиб кетди ўз бандаси (Муҳаммад)ни кечқурун Масжид ал-Ҳаромдан Масжид ал-Ақсога» (Қуръон, 17/1) ояти каримасида ишорат бордир.

Гоҳида сулукнинг мутавассит аҳлида шундай муомала юз берадики, уларда фанофиллоҳ ва бақобиллоҳга етдик, пок Зот кашфига эришдик, деган гумон пайдо бўлади. Ҳазрати Мавлавий бу гумонни улардан даф қиладилар. Бу жойдаги меъёрни исбот билан баён қиладилар. Агар толибда мақсадга етиш учун талаб ва иштиёқ бўлса, демак у хануз бу улуғ чўққига етмаган бўлади. Чунончи,

буюрадилар:

*Толиби ўйи нагардад толибат,
Чун ба марде толибат шуд матлабат.
Андарин баҳс ар хирад раҳбин будӣ,
Фаҳри Розийро зи дори дин будӣ.
Лек чун «лам язақ лам йудра» буд,
Ақлу таҳйилоти ў ҳайрат фузуд.
Кай шавад кашф аз тафаккур ин «ано»,
Ин «ано» макшуф шавад баъд ал-фано.*

*(Толиб одам сенинг толибинг бўлмайди,
Толиб одамга агар талабинг тушган бўлади.
Агар бу баҳсда ақл йўл кўрсатувчи бўлса эди,
Фаҳри Розий буни ҳал қилган бўларди.
Лекин, «Тотимаган билмайди» бўлгани учун,
Унинг ақли ва тасаввури ҳайратга тушди.
Бу «мен» тафаккурдан қачон ҳал бўлади?
Бу «мен» фанодан сўнг ҳал бўлади.)*

Бу улуг чўққини ҳосил қилишига қарамай, яна уни ҳосил қилишнинг лозим бўлиши — бу маҳол нарсадир. «Гулшани роз»да шунга ишора қилинади.

*Бувад дар зоти Ҳақ андеша ботил,
Маҳоли маҳз дон таҳсили ҳосил.*

*(Ҳақ Зоти ҳақида ўйлаш ботил ишдир,
Бу ҳосилнинг ҳусулга келишини айни маҳол деб бил.)*

Султон ул-орифин бу мақомни талаб қилган ҳолда айтганлар: «Хоҳламасликни хоҳлайман». Шайх Шиблий (қуддиса сирруху) ҳам шунга ишорат қилиб айтадилар: «Ўша хоҳламасликни хоҳлайман» (Он хоҳам, ки нахоҳам).

«Сироти мустақим» (тўғри йўл) таҳқиқи ҳақида солиқлар равиши баёнида ўзимнинг фаҳм ва истеъдодим доирасида баъзи нарсаларни айтиб ўтдим. Яна бир бора ўша жумлаларни арз қилмоқчиман, шояд уни тушуниш ва маъносига етишишда осонлик пайдо бўлса.

Билгинки, авом халқнинг «сироти мустақийм» ҳақидаги равиши маълум бўлиб, бу уларнинг эътиқоди ва аъмоли доирасида бўлади, чунончи, тоат билан яқинлик пайдо қилади. Агар хослари **маж-**

зуби солик бўлса, мубтадийларининг равиши музокара орқали бўлади. Уларнинг мутавасситларининг равиши мукошафа орқали бўлади. Уларнинг мунтаҳийларининг равиши мушоҳадаи аёнийи орқали бўлади. Чунончи, булардан ҳар бирининг баёни тўлиғича ўз жойида айтиб ўтилди.

Агар хавос (хослар) мажзуби солик бўлса, масалан, сулуки жазбадан голиб бўлса, мубтадийларининг равиши музокара орқали бўлиб, тараддуд ва изтироб ичида бўладилар. Мунтаҳийларининг равиши мукошафа орқали бўлиб, разм ва жиҳод йўлида бўлади. Ўз ишида мунтаҳий бўлган бу мажзуби соликнинг равиши ва сулуки аслида мутавассит ҳисобланади. Чунки у масофаларни босиб ўтгандан сўнг яна вужуд биёбонига қайта ўтиради. Унда макон оламида ва илоҳий тажаллиёт денгизларида юра олиш мажоли бўлмайди. Аммо мажзуби солик бўлган мунтаҳийнинг аввалги қадами ва сулукининг боши ломакон оламида бўлади. «Мавлавий (қуддиса сирруху) шунга ишора қиладилар:

*Чун ситора сайр бар гардун кунӣ,
Балки бегардун сафар ҳамчун кунӣ.*

*(Юлдуздек осмонда сайрлар қиласан,
Балки осмонсиз ҳам сафар қилаверасан.)*

Ҳазрати Шайх Нажмуддин Кубро (қуддиса сирруху)нинг сўзлари шу важдандирки, айтдилар: «Бизнинг тариқимиз, тўғри йўлга йўллайди, бу йўл жазба билан юрувчи муҳаббатли соликларнинг йўлидир. Айтдиларки, улардан кирдилар Аллоҳ йўлига, гайрилардан кўпчилиги бу йўлнинг ниҳоятда ҳалок бўлдилар». Хожа Нақшбанд сўзларидан кўзланган мақсад ҳам шу бўлиб, улар айтганлар:

*Аввали мо охири ҳар мунтаҳист,
Охири мо жайби таманно тихист.*

*(Бизнинг аввалимиз мунтаҳийларнинг охиридир,
Бизнинг охиримиз ҳар қандай таманнодан бўшдир.)*

Ҳазрати Мавлавий (қуддиса сирруху) ҳам солики мажзубнинг муомаласи баёнида айтганлар:

*Пайк агарчи дар замин чобуктакист,
Чун ба дарё рафт бигсиста ракист.*

*(Қосид гарчи ер юзида чаққон юрүвчи бўлса-да,
Дарёга етгач, томири узилади.)*

Мажзуби солик ҳақида шундай деганлар:

*«Ав ҳамалноҳум» бувад «фил-барри» бас,¹
Онки маҳмул аст дар баҳри ўст кас.*

*(«Қуруқликда биз уни кўтардик» етарлидир,
Ўша кўтарилган нарса унинг денгизи устидадир.)*

ЗАМ СУРА ҲАҚИДАГИ ФАСЛ

Зам сура вожибдур, масалан, «Фотиҳа» каби. Лекин қироатда у асл ҳисобланади, ваҳоланки «Фотиҳа» ва сура рукн бобида таъйин қилинмаган бўлса ҳам, «Аллоҳ тўғрисини билувчироқдир». Қироатнинг фойдаларидан бири шуки, сура қироати Ҳақ субҳонаҳу ва таъолодан «Фотиҳа» қироати баробарида жавоб бўлиб, «Фотиҳа» муножот қилаётган намозхоннинг дуоиси ва илтижосидир. Яъни, муножот қилувчи намозхон Ҳақ субҳонаҳу ва таъолодан барча ишларда кўмак сўрайди ва муҳимроқ ва улғуроқ ишларини аён қилади ва: «Иҳдина-с-сирот ал-мустақийм» дейдики, бу тўғри жавоб бўлиб, банда муножот ва тўғри илтижо йўлида хавф ва ражо ўртасида давомли бўлади.

Чунончи, баъзи сураларда эътиқод ва амаллар борасидаги ҳукмлар баёни бор. Баъзи сураларда эътиқодот ва амалиётга амр (буйруқ) ва улардан қайтариш (наҳй) буйруғи бор. Ёки уларга хилоф қилмаслик кўрсатмалари мавжуд. Ва баъзи қисса ва масалларни баён қилувчи сураларда осийларнинг ҳалок бўлиши, муте кишиларнинг яхши одамларга зарар ва хавф етказишидан қочиш баёни бор.

Аммо «Фотиҳа» қироати ҳожатни талаб қилиш, тўғри яшаш йўлини сўрашдан иборатдир. Демак, муножот қилувчи намозхондан лозимки, Ҳақнинг фармониغا доимо ҳозир ва қулоқ солувчи бўлсин, токи фармон тақозосига бўйича юрмоқ, тўғри йўлдан кетмоқ ва унга қулоқ солмоқ муяссар бўлсин. Чунончи, бу ҳақда Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло буюрди: «**Ва қачон Куръон ўқилса унга қулоқ**

---

¹ Исро сурасидаги 70-оятга ишора: «**Бас, Биз иззат бердик Одам авлодига ва минадурган нарса бердик қуруқликда ва дарёда.**»

солинглар ва жим туринглар токи сизларга раҳм қилинсин». (Қуръон, 7/207).

Бу ерда «инсот» (жим туриш) умумий бўлиб, қалбнинг васвасалардан, фикрлардан ва нафснинг машмашаларидан сақлашни ўз ичига олади. Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва саллам жаноби Ҳақ субҳонаҳу ва таъолодан: **«Эй бор Худоё, мени кўз очиб юмгунча, хатто ундан камга ҳам нафсим ихтиёрига қўйма»,** деб илтижо қилганлар.

Тил «инсоти» (жимлиги), чунончи, маълум бўлиб, савожид ва изтироблардан аъзоларни тийиш ва жим турғизишдир, чунончи, Қуръон қироати одобларида айтилгандир. Демак, қулоқ солишни шу тарзда қилмоқ керак, токи тингловчи шу айтилган нарсалар доирасига кирсинки, уларнинг шаънида Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло шундай деган: **«Ул жамоатдин бўлмангларки, дерлар, бизлар эшитдик, ҳолбуки улар эшитмаслар».** (Қуръон, 8/21).

Тинглашга тўсиқ бўладиган нарсалардан бири нафс, шайтон ва унинг тарафдорлари бўлиб, қироат қилувчига ғавғо ва ҳар хил фикрларни етказди ва бу билан ташвиш етказишни кўзлайди, токи нима ўқиётганини ўзи билмай қолсин дейди. Тингловчига ҳам ташвиш етказдики, Қуръонни эшитмайди. Қуръоннинг таъвили, тафсири илм эътиқод билан, ҳукмларини адо қилиш ва унга амал қилиш билан бўлса, бу нарсалар унинг тоқати ва кучи даражасида муяссар бўлади. Чунончи, Ҳаким Санойи (қуддиса сирруҳу) айтадилар:

***Жамоли ҳазрати Қуръон ниқоб онки бар он дорад,
Ки дор ул-мулки маъноро мужсаррад биний аз ғавғо.***

*(Ҳазрати Қуръон жамолидан ниқобни кўрган,
Маънолар мамлакатини ғавғолардан холий ҳолда кўрасан.)*

Балки, таъвил қилиш ҳақи шундай кишига муяссар бўладики, бундай одамнинг сири (сийрати) пок бўлиши лозим. Ҳазрати Жунайд (қуддиса сирруҳу) буюрадилар: **«Сирнинг поклиги мосиволлоҳни нафй (йўқ) қилишдадир».** Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва саллам сирнинг кирлардан поклиги ҳақида ҳазрати Иззат субҳонаҳудан талаб қилиб дедилар: **«Эй ҳайратда қолганларни йўлловчи Зот, менинг ҳайратимни ошир».**

Маснавий:

***Ҳайрате бояд ки рўбад фикрро,
Хўрда ҳайрат фикрроғу зикрро.***

*(Шундай ҳайрат керакки, фикрни сунуриб ташласин,
Ҳайрат фикрни ҳам, зикрни ҳам еб битирсин.)*

Ҳайрат ҳақиқатининг фойдаларидан бири шуки, маъно ва маърифат Файёз (файз етказувчи)нинг мабдаидан ҳарфсиз ва овозсиз келади, ҳайрат соҳибининг замирига ўтиради, яна бир мартаба ўша жойдан зоҳир оламига қайтади, шу каби орифнинг дил ватанидан тил ватанига ҳарфсиз ва овозсиз келади, бу орифнинг тил сўзларидан ҳарф ва овоз либосини кияди, сўнг халққа ошкор бўлади. Ҳазрати Мавлавий (қуддиса сирруҳу) талаб қилган ҳолда айтганларидан шу маънони назарда тутганлар:

*Эй Худо, жонро ту бишмой он мақом,
К-андар ў беҳарф мерўяд калом.*

*(Эй Худо, жонга ўша мақомни кўрсат,
Қайсики, у ерда ҳарфсиз сўз пайдо бўлади.)*

Бу ёқимли ҳайрат шундай пайтда муяссар бўладики, солиқ Аллоҳнинг сифатлари билан сифатланган ва ақли кулл билан боқий бўлган бўлади. Чунончи, ҳазрати Мавлавий Румий (қуддиса сирруҳу) шу маънода айтганлар:

*Рух бо илм аст, бо ақл аст ёр,
Рухро бо този-ю турки чй кор?*

*(Рух илм ва ақлга ёрдир,
Рухнинг араб ва тожик билан нима иши бор.)*

РУКУЪ САБАБЛАРИ ҲАҚИДАГИ ФАСЛ

Рукуъ сабаблари жумласидан, валлоҳу аълам би-с-саваб (Аллоҳ тўғрилигини билувчироқдир) шундайки, муножот қилувчи намозхон Аллоҳ таъолонинг хитобини эшитгач, қайсики бу зам сура баёнида ўтди, хитоб эътиқод ҳақида ёки амал ҳақида ёки қиссалар ҳақида ёки тамсиллар ҳақида бўлиши мумкин, ҳар ҳолда Аллоҳнинг қудратидан, фармонни ижро қилишдан ёки ўша ҳолнинг тақозосидан тоқати тоқ бўлиши мумкин. Бас, бу ҳолда қуввати етмасликдан ожиз қолиб белини букишга мажбур бўлади, чунончи, айтганлар:

Пўшти тоқат бо ожизй хам деҳ,
Ваътариф би-л-қусури ған ҳамдеҳ.

(Тоқат белини ожизлик билан эг,
Унга ҳамд айтишда нуқсонли эканингни эътироф қил.)

Банда ўзида бўлган хижолатликдан ерга боқади ва нотавонлик юзасидан тасбиҳ айтади. Бу ҳолат ва хосият шу вақтда юз берадики, муножот қилувчи намозхоннинг муножоти ва қироати огоҳлик юзасидан бўлса, чунончи, бу ҳақда юқорида айтиб ўтилди. Йўқса, кўп киши йиқилади, туради ва ўзи нима қилаётганини билмайди. Мазкур намозхон рукуъда бир қанча муддат туради, ўз ишининг чораси нима эканини билмай, бу ерда унинг учун истиқомат (бардам туриш) бўлмайди. Бас, нотавонлик ва бетоқатликнинг оқибатидан ночор яна қоматини тўғрилайди ва бу тўғриланнишни ҳам ўз иши учун тўғри ва соз деб билмайди. Бас, ожизлик ва нотавонликдан пастга кетади ва ниёзмандлик бошини Бениёз (Аллоҳ)нинг даргоҳига саждага қўяди. Борлигини тарк этиб, сажда тасбиҳига машғул бўлади, синиқлик ва ожизлик билан тўлиқроқ ҳолда тасбиҳни адо қилади, токи ишнинг саранжомини шу ерда топсам дейди. Ишонч саждасида ҳам хотири ишончни топмайди. Бас, изтироб билан бошини саждадан кўтариб, бироз қимир этмай ўтиради. Фармон берувчи қандай фармон беришига интизор бўлади.

Бу ерда ҳам аҳволининг оғирлигидан тўлиқ огоҳлик билан поклик панжасини тасбиҳнинг «**узилган арқони**»га уради. Одамзотнинг аъзоларининг азизи бўлган бош ва бош каби азиз бўлган юзни оқибатда тупроққа қўядики, бу ғоятда хорликни билдиради. Ўзини хорликка ташлаш орқали Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло қудсий яқинлик сабабини саждага боғлиқ қилди ва буюрди: «**Сажда қил ва яқин бўл**» (Қуръон, 96/19). Ва бунинг ҳам навлари ва мартабалари кўпдир. Ҳазрати Имоми Аъзам (раҳмагуллоҳи алайҳ) айтганларки, банда Худойи таъолога тоат билан яқин бўлади ва маъсият билан узоқ бўлади. Бу маънолар мўминларнинг хавос ва авом кишиларини ўз ичига олади.

Сулук аҳлига хос бўлган яқинлик ҳам бир-биридан фарқ қилади, балки бунинг тафовути кўпдир. Чунончи, муроқабачиликнинг яқинлиги (қурб) мукошафачиликнинг яқинлиги олдида ҳеч нарса эмасдир, балки қурб (яқинлик) аҳли билан муроқабачилик орасидаги тафовут тараққий қувватининг миқдори ва ишнинг барори

миқдорига мувофиқдир. Шунингдек, яқинлик аҳли билан тавҳид авлиёлари бўлган мукошафа аҳлининг орасидаги тафовут жуда кўпдир, у хоҳ тавҳиди вужудий бўлсин, хоҳ тавҳиди шуҳудий, чунончи, ҳазрати Мавлавий Румий (қуддиса сирруҳу) тавҳид аҳли қурбининг тафовути миқдорини баён қиладилар ва ёзадилар:

*З-он ки ҳафтсад парда дорад нури Ҳақ,
Пардаҳойи нур дон чандин табақ.
Дар паси ҳар парда қавмеро мақом,
Саф-сафанд ин пардаҳошон то имом.
Аҳли саффи охирин аз заъфи хеш,
Тоб н-орад рўшноии нури пеш.
В-он сафи пеш аз заъифийи басар.
Тоб н-орад рўшноии пештар.
Аҳвалиҳо андак-андак гум шавад,
Чун зи ҳафтсад бигзарад ў йам шавад.*

*(Ҳақ таъолонинг нури етти юз пардага эга.
Бу нур пардаларини бир қанча қаватлардан иборат деб бил.
Ҳар бир парда орқасида биттадан қавм эҳой олган,
То имомгача бу пардалар ортида саф-саф бўлиб турадилар.
Охирги сафдагилар ўзларининг кучсизликлари сабабли,
Олдиндан келаётган нурга боқиши учун тоқат қилолмайдилар.
Олдинги сафдагилар эса кўриш қувватининг заифлигидан,
Нурга баттароқ боқа олмайдилар.
Бироқ филийлик оз-оздан кета бошлайди,
Етти юзта пардадан ўтгач, у денгизга айланади.)*

Бу барча пардалардан ўтган ўша солиқ денгизга айланади, сабаби шуки, у Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг нурлар денгизига етишади. Чунончи, Онҳазрат алайҳиссаломнинг офтоби нурининг партави ўша солиқ жонининг мамлакатига тушади, ўша нур ичида ғарқ ва йўқ бўлади. Бу гўё қатранинг чексиз денгиз ичида ғарқ бўлгани кабидир. Шундан сўнг денгиз исми билан чақирадилар. Чунончи, айтдилар:

*Аҳвалиҳо андак-андак кам шавад,
Чун зи ҳафтсад бигзарад ў йам шавад.*

*(Филайликлар оз оздан кета бошлайди,
Етти юзта пардадан ўтгач, у денгизга айланади.)*

Ва яна айтадилар:

*Эй ғофилон, эй ғофилон, ман Шамси Табризий наям,
Ман нури шамси Мустафо, ман ошиқи деринаам.*

*(Эй ғофиллар, ғофиллар, мен Шамси Табризий эмасман,
Мен Мустафонинг нуриман, мен қадимий ошиқман.)*

Бу мунтаҳий солиқнинг кўз нури шу даражада бўладики, «ҳамма нарса Удир» деган тавҳиди вужудий аҳлидаги ғилайликлар ёки «ҳар нарсага назар қилсақ, Худони кўрамиз» деган тавҳиди шухудий аҳли айтгани каби «ҳамма нарса ундан ва ҳамма нарса унда» бўлмайди, айна нур бўладики, парда орқасида манзил ва мақом тутган ҳар бир қавмнинг ҳақиқати ҳолини ва ҳар бирининг можаро сирларини бу мунтаҳий билиб туради. Чунончи, «Маснавий»да айтилади:

*Мо ҳама мурғобиёнем, эй ғулом,
Баҳр медонад забони мо тамом.*

*(Эй ғулом, биз ҳаммамиз сув қушларимиз,
Бизнинг тилимизни денгиз тугал билади.)*

Парда орқасида пинҳон бўлган бу ҳар бир қавмга мунтаҳийнинг қўлидан вазифалар етиб туради. Чунончи, «Маснавий»да айтилади:

*Ғашт чунӣ бахш андар ломакон,
Ғирди хонаш жумла шерон чун сагон.
Аз пайи чунӣ диҳад-шон устухон,
Дар жанобат тан зан ин сура махон.
То зи хонӣ ғул н-ори ту тамом,
Ҳин, барин Мусҳаф манеҳ каф, эй ғулом.*

*(У ломаконда вазифа берувчи бўлганда,
Дастурхони атрофида барча шерлар ит каби бўладилар.
Вазифа учун олдинга суяк ташлаганда,
Жанобатда бўлсанг, сура ўқима.
Ғул билан ўзингни тамом тозаламагунча,
Кел, Мусҳафга кафтингни қўйма, эй ғулом.)*

Бу мунтаҳийда хосият ва ҳислатлар ҳаддан ташқари кўп, бироқ шу миқдорда мухтасар қиламиз ва асл мақсад бошига келамиз.

Бу мунтаҳийнинг вазифаси бўлган қурб-аёний қурб ва унинг саждаси эҳсоннинг аъло даражасидир. Ва мазкур намозхон, ёзиб ўтилгани кби, бошини саждадан кўтариб, юкининг оғирлигидан, қилмишининг гоятда қўрқувидан ва Ҳазрати Парвардигор шармидан жойида ўтириб қолади ва қаъда (ўтириш)да қўлини тиззасига қўйиб, бошини қуйи солган ҳолда ташаҳхуд (ат-таҳийёт)га машғул бўлади, яъни чунончи Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи васаллам Меърож тунисида Аллоҳ даргоҳида қуйидаги таҳийятни ўқиган эдилар: «Ат-таҳийёту лиллаҳи ва —с-салоту ва-т-таййибот» ва бу ниёзмандлик мақсуди бениёз Самаднинг даргоҳида мақбул бўлган эди. Ва Ҳазрати Малики Алломдан салом келди: «Ас-салому алайка аййуҳан-набий ва раҳматуллоҳи ва баракатуҳ».

Онҳазрат алайҳиссалом умматларига Аллоҳ саломида ҳисса ва насиба бўлишини хоҳладилар ва дедилар: «Ас-салому алайна ва ёла ибодиллоҳис-солиҳийн». «Алайна» калимасида барча анбиёларни жамъ қилдилар «солиҳийн» калимасида барча солиҳ умматларни жамъ қилдилар ва шоядки «солиҳийн»га ғайри умматлар ҳам дохил бўлган бўлса, чунончи, бу раҳматан ли-л-олабийн, (яъни Расул а.с.) мансабига муносибдир.

Бас, малойикларнинг ҳар бири шаҳодат қалимасини айтдилар: «Ашҳаду ан ло илоҳа иллаллоҳу ва-шҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳ». Бас, мазкур намозхон шу намозида юз берган нуқсонни кўтариш учун ташаҳхудда улуғлиги ва эътибори ўтган Расули раҳматан ли-л-олабийнни шафиъ келтиради. Уларнинг руҳи покларига салавот ўқийди. Шоядки, Расул алайҳиссаломга юборган салавоти туфайли унинг дуоси ва мағфират талаби қабул бўлса.

Махфий қолмасинки, салавотда ташбиҳ бордир ва бу ҳақда машҳур баҳс мавжуд. Уламолар бу баҳс ҳақида яхши сўзларни айтганлар, чунончи, бу китобларда қайд этилган. Басийрат арбобларининг диққатига бошқа бир арз шуки, Худойи таолонинг фазли Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва саллам тўғрисида муъаллақ ва Аллоҳнинг хоҳишисиз эди, деган эмас. Чунончи, Ҳақ субҳонаҳу буюрди: «**Бу нарса Худонинг фазлидур берур ани кимгаки хоҳласа**» (Қуръон, 62/4). Бунда салавот қувватининг тафовути билан фазлда тафовути бўлиши лозим бўлади. Яна (Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло) буюрдики: «**Бу (муҳтарам) пайгамбарлар, биз буларнинг баъзиларини баъзиларидан ортиқ қилгандурмиз**» (Қуръон, 2/253). Бу ерда даражаларни кўтариш, баённи келтиришни муъаллақ ва сабаб бўлувчига айлантормагандир. Яна буюрди: «**Бешак Аллоҳ таъоло ва унинг фаришталари, раҳмат юборувлар пайгамбарга**» (Қуръон,

33/56). Ва буюрдики: «Кама йусаллуна ғала Иброҳима» деб.

Ишончли салаотларда ташбиҳ мазкур бўлиб, Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилингандир. Ташбиҳ қилинувчи томонидан тушунилган зиёдалиқ одоб ва тавозеъ учун бўлиб, солиқ фарзанддан солиқ отага нисбатандир. Буйруқни асраш тобеъ бўлиш ва унга риоя қилиш билакки, Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло буюрди: **«Ва тобеъ бўлинг Иброҳим миллатига»** (Қуръон, 16/123). Ва бу ҳам одоб, дуо ва ҳожат талабининг йўли бўлиб, дуо қилувчи ва муножот этувчи тазарруъ ва умид остонасида туриб, ўзининг фақирлиги ва эҳтиёжини баён қилади, неъмат берувчининг инъом қилиш одатини ўртага қўяди. Ўзига етишган баъзи инъомларни неъмат берувчилар жамоатига баён қилади. Чунончи, бу йўлнинг, дуонинг ва ҳожатни талаб қилишнинг таълими сураи «Фотиҳа»да мавжуддир.

Сўзнинг хулосаси шундай бўладики, «ихдинас-сирот-аллазийна анъаамта алайҳим» деган аснода салаотлар мазкур баҳс шу ерга келади. Зероки, сиротнинг айнан ўзи бу мазкур жамоага ато этилган сирот (кўприк)дир. Демак бунда аввал ўтган барча анбиёларнинг (алайҳи мис-салом), балки барча мўминларнинг Онҳазратга тобе бўлишлари лозим бўлади. Ёки сўралган сирот айти ато қилинган сирот эмас, балки шунга ўхшаган нарсандир. Бунда ҳам ташбиҳ баҳси юз беради. Жавоб шуки, тиловчи саволни юқорида зикр этилган мазмунда беради, ўзининг фақир ва мискинлигини изҳор қилади, умид ва кўз тутиш йўлида ўтиради. Ҳазрати Қозий ул-ҳожот (ҳожатларни раво қилувчи) Подшоҳ (жалла жалолуҳу) сўровчига ато қилишда ихтиёр эгасидир. Бу ерда ҳам мафзулият (ортиқ бўлиш) лозим келмайди. Чунончи, арз қилган эдикки: **«Батаҳқиқ, фазлу карам Аллоҳнинг қўлидадир, кимга хоҳласа, ўшанга беради»** (Қуръон, 3/73). Агар хоҳласа кўпроқ ва яхшироқ беради. Чунончи, Онҳазрат алайҳис салом тилак ва дуо қилдилар ва Ҳазрати Ҳақ субҳонаҳу тугал марҳамати орқали «сироти мустақим» (тўғри йўл) ва шариатни бахшида қилдики, бу халойиқнинг саодатининг сабаби ва ҳаёт ҳамда охират иллоҳининг боиси бўлди. Шу сабабли Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло буюрди: **«Биз сизни аҳли жаҳон учун раҳмат қилиб юбордик»** (Қуръон, 21/107).

Агар бошқаларга ато қилишини тилак ва талаб қилсалар, ундан ҳам яхшироқ ато қилиниши ҳақиқатдан узоқ эмас. Онҳазрат алайҳиссаломнинг фазлини сўраш воситаси билан ато қилинди эмас, балки асл фазлдир.

Ва Ҳазрати Ҳақ субҳонаҳу ва таъолонинг Онҳазрат алайҳисса-

ломга берган фазилатларнинг улуғи нубувват (пайғамбарлик) ва ҳақиқий валоят (яқинлик) бўлиб, унинг Онҳазрат алайҳиссаломда ҳосил бўлиши на амал ва на сўров орқали эрди, балки мавжуд оламга келишдан аввал Ҳақ субҳонаҳу ва таъолонинг атоси эди. Чунончи, Расул алайҳиссалом буюрдилар: **«Одам ҳали сув ва тупроқ орасида бўлганда мен набий эдим»**. Ва яна буюрдилар: **«Мен аввалгиларнинг ҳам, охириларнинг ҳам саййидиман»**. Яна буюрдилар: **«Аллоҳ билан менинг орамда бир вақт борки, сигмайди унга муқарраб фаришталар ва мурсал набийлар»**. Зоҳирда Жабраил алайҳиссаломнинг ваҳйиси восита эди. Яна Иброҳим алайҳиссаломнинг миллатини тобе қилишга буюрилган эдилар. Воситачилик учун ҳеч ким орага сигмас эди. Ва фазилат Султон (жалла жалолуху)га яқинлик воситаси биландир, салавот қисмларининг қуввати ёки кўплиги воситаси билан эмас. **«Албатта, Аллоҳ таъоло тўғри йўлга йўловчи ҳодийдир ва ато қилувчи ҳамда бандаларига фазл берувчидир»**.

Таҳийят (ат-таҳийёт), салавот ва дуо муножот қилувчи намозхон томонидан адо қилинган, меърож охирига етган бўлади ва атрофида ҳозир бўлган одамларга ва фаришталарга салом беради. Саломдан фориг бўлгач, **«бас қачон фориг бўлсанг, меҳнат қил»** (Қуръон, 94/7) (ояти)нинг тақозосича, дуо ва талаб суннатига хижолат ҳолда машғул бўлади, бу гўё жаримадан фориг бўлган ҳолдаги кабидир, чунки нуқсонсиз бўлиш тасаввурдан узоқдир.

Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳамд ва сано мақоми ҳақида ожизлик буюрган нарсани қилишдан ожизликдир, деб айтганларки: **«Субҳонака ма абаднака ҳаққи ибодатика»** [Покдур Аллоҳ, ибодат қилиш ҳақини жойига қўйиб сенга ибодат қилолмадик.] Яна Набий алайҳиссалом буюрдилар: **«Хулқингизни чиройли қилинглар»** хулқни чиройли ва яхши қилиш аввало дилни тозалашдирки, уни тозалаш зикрга машғул бўлиб, зикрни тўхтамайдиган даражага олиб боришдир. Чунончи, зикр зикрнинг табиатига айланиб, зикрни айтмаса сабр қилиб туришга тоқати етмайди. Бу одат зикр айтувчининг хотирига ўрнашиб олгач, хору хашак, васваса ва хаёлларни зокирнинг замир заминидан кўтаради. Бу пайтда бу замин ниҳол экишга лойиқ бўлади. Чунончи, ҳазрати Мавлавий **«Маснавий»**да айтган эдилар:

Эй биродар, мавзеи покишта бош,

Қоғаз асфеди нобинвишта бош.

То шараф ёбӣ зи «Нун»у «Ва-л-Қалам»,

То бикорад тухми лутф он Зу-л-карам.

*Барнавишта ҳеч бин висад касе,
То ниҳоле корад андар мағрасе.*

*(Эй биродар, экилмаган ер бўл,
Ёзилмаган оппоқ қоғоз бўл.
Токи «Нун» ва-л-қалам»дан шараф топ,
Токи Зу-л-карам (Аллоҳ) лутф уруғини эксин.
Ёзилган қоғозга ҳеч ёзмайди,
Экилган жойга ҳеч ким яна экмайди.)*

Шундан сўнг, зикрнинг муомала ва алоқаси зокир (зикр айтувчи)нинг дилига нисбатан худди дарахтнинг ўз томирига нисбати «Оё, кўрмадингизни Аллоҳ таъоло нечук баён қилди бир мисолни, яъни калимаи таййибаники, ул ўхшагандур бир яхши дарахтгаки, илдизи (мустаҳкам) ўрнагандур» (Қуръон, 14/24) ибораси шу ерда юз беради ва бу ҳолатни «тазақкур» (зикр қилиш, ёдга олиш) деб номлаганлар. Ва бу мартаба илм ул-йақиннинг ниҳоятидир.

Шундан сўнг, мазкур солиқнинг муомаласи шундай давом этадики, бу тазақкур ниҳоли камолотга етади, юқорилайди, унинг шохлари ва барчалари ўзига муносиб миқдорга етади, соя берувчи бўлади. Энди бу тазақкур дарахти шу нарсага лойиқ бўладики, унинг соҳиби унинг соясида ўтиради ва бошини тафаккур либосига буркайди.

«Шохи осмондадур» (Қуръон, 14/24) ояти шу ерда юз кўрсатади, ўша соянинг шамоли ва насими мана шу тафаккурдир. Ва бу воқеа иккинчи фанодан сўнг рўй берадики, рубубият тажаллийсига сабаб бўлади.

Солиқ вужуд пардасидан чиққач, унда ибрат кўзи очилади, кўрувчи бўлади, ибрат хатини осмон ва ер арақларида ўқийдиган бўлади.

Яратувчининг мавжудлиги ва Унинг ваҳдонияти ҳақида фикр ва далилларни олади. Чунончи, «Гулшани роз» китобида айтилади:

*Машав маҳбуси аркони табойиъ,
Берун ой-у назар кун дар санойиъ.*

*(Табиат рукнларининг маҳбуси бўлма,
Ташқари чиқ, Унинг санъатларига назар сол.)*

Ҳазрати Шайх Саъдий (раҳматуллоҳ алайҳ) айтган эдилар:

*Барги дарахтони сабз дар назари ҳушёр,
Ҳар варақе дафтарест маърифати кирдикор.*

*(Дарахтларнинг яшил барглари ҳушёр кишининг назарида,
Парвардигор маърифати ҳақидаги дафтарнинг
варақларидир.)*

Сулук аҳлидан кўпчилигининг қароргоҳи шу жой бўлиб, бу жой айн ул-йақиндир. Яхшилик ва эҳсон соҳиби бўлган ҳазрати Подшоҳнинг беиллат қадимий иродаси тааллуқ топса тавҳид аҳли бўлишига қарамай, мутавасситлардан бирини яқинлари орасидан сарафроз ва мумтоз қилади. Улуҳийят зотининг тажаллийсини унинг учун арзон тугади, унинг жонига солади, орқасида бошқа фано бўлмаган тўлиқ фанони унга муяссар этади. Бу пайтда тафаккур соҳиби бўлган солиқ шундай ҳолда бўладики, унинг бу тафаккури, унинг илми ва унинг маърифати қайсики ашёда ҳосил бўлар эди ва ўша илоҳий тажаллиёт қайсики ашёларга нозил бўлар эди, у буларни мушоҳада қилар эди ва айни қидирган мақсади деб ўйларди ва «**покдур Аллоҳ, қайсики ашёларда зоҳир бўлур, айни Унинг ўзидир**» дер эди, буларнинг барчаси унинг назаридан ғойиб ва йўқ бўлади. Унинг ҳақиқатиким, Онҳазрат алайҳис саломнинг чексиз нур денгизидан бир қатра эди, башарийликдан ҳосил бўлган барча булғаниш ва кирлардан холис ва озод бўлади ва ўз аслига пайванд топади. У асл эса боқий **ақли кулл** бўлиб, у билан бақо топади ва улуҳийят сифатлари билан сифатланади. **Бунга «Маснавий» да ишора қилинади:**

*Чун кура будем чун офтоб,
Бекура будем софий ҳамчу об.
Чун ба сурат омада он нури сара,
Шуд адад чун сояҳойи кунгира.
Кунгира вайрон кунед аз манжаниқ,
То равад фарқ аз миёни ин фариқ.*

*(Қуёшга ўхшаб курра (юмалоқ) эдик,
Сувдек соф бўлиб, юмалоқлигимиз йўқ бўлди.
Ўша сара нур кўринишга келгач,
Кунгира сояси каби саноққа келди.
Манжаниқдан кунгирани вайрон қилинг,
Фирқалар орасидаги фарқ кетсин.)*

Энди Ҳазратнинг мушоҳада қилиш вақти келгач, ўша мунтаҳий солиқ Ҳазрати Зотни сифатлардан айри, идрок ва ақлдан юқори ҳолда мушоҳада қилади. Ҳазрати Шайх Фаридуддин Аттор (қуддиса сирруҳу) айтганлар:

*Ҳазрате диданд бе васфи сифат,
Бартар аз идроку ақли маърифат.*

*(Сифат васфига эга бўлмаган Ҳазратни кўрдилар,
У ақл ва идрокнинг билишидан юқори эди.)*

Ўша мушоҳада соҳиби бўлган солиқ мушоҳада лаззатидан шу ҳолга келадикки, унга маълум бўлган ҳар қандай лаззат, ҳусн ва жамол унинг назари ва хотиридан маҳв бўлади, балки унинг ўзи ҳам маҳв ва фаромуш бўлади. Бу муомалани «ҳайрат» ибораси билан таъбир қиладилар. Таҳаййур (ҳайрат)нинг маъно ва мақоми шу ва шу ердадир. Онҳазрат алайҳис салом таҳаййурлари мукаммал бўлишига қарамай, ёки янада зиёда бўлиши учун ёки таълим учун таҳаййурни тилардилар ва айтардилар: «Эй таҳаййурга тушувчиларга йўл кўрсатувчи, таҳаййуримни зиёда қил». Ҳазрати Мавлавий Румий айтадилар:

*Ҳайрате боядки, рўбад фикрро,
Хурда ҳайрат фикррову зикрро.*

*(Шундай ҳайрат бўлиши керакки, фикрларни
супуриб ташласин,
Фикрларни ҳам, зикрларни ҳам бу ҳайрат еб битирсин.)*

Бошқа бир азиз тазаккур, тафаккур ва таҳаййурни қисқа ва соз баён қилиб, айтибдурлар:

*Дод жорубе ба дастам он нигор,
Гуфт аз ин дарё барангизон ғубор.*

*(Ўша нигор қўлимга супурги бериб,
Дарё устидаги чангни кетказ, деди.)*

*Об оташ гашт жорубаи бисухт,
Гуфт аз ин оташ ту жорубе барор.
Кардам аз ҳайрат сужуде пеши ў,
Гуфт бе сожид сужуда хуш биёр.*

❦

*Оҳ бе сожид сужуде чун бувад,
Гўфт бечун бошаду бе хор хор.*

*(Сув олов бўлди ва супургим куйди,
Бу оловдан супургини чиқариб ол, деди.
Хайратдан унинг қошида сажда қилдим,
Деди, сажда қилувчисиз саждани қил.
Оҳ, сажда қилувчисиз сажда қандай бўлади?
Деди, ўхшаши йўқ ва хор хорсиз бўлади.)*

Биринчи супурги айн ул-йақиндан сўнг бўлади. Бу мартаба ҳақида Набий алайҳиссалом: **«Кимки Аллоҳни таниса, тили узун бўлади»** деганлар. Иккинчи супурги тафаккур ва сажда қилувчи билан сажда фанодир. Сажда қилувчисиз сажда эса таҳайюрдир. Набий алайҳис саломнинг: **«Кимки Аллоҳни таниса, тили гунг бўлади»** деган сўзларидан шу маъно муроддир.

Сўнг мунтаҳийнинг муомаласи ҳақида арз қилинган эдики, бу муомала мушоҳада бўлиб, ўзидаги лаззат ва қувват туфайли мастлик ва ҳайратни бахшида қилар эди, у жаноби Онҳазрат алайҳиссаломдан асҳобларига (ризвонуллоҳи алайҳим) меросдир. Улардан эса дарвишларнинг улуғларига асрдан асрга ўтиб, то бизнинг кунларгача келган, бундан кейин ҳам келгусидир **«Аллоҳ хоҳлаганча бўлур, Аллоҳ парвардигор ва раҳим сифатида азалийдир ва каримлиги зойил бўлмагай»**.

Чунончи, нақллар хабар берувчидир ва улуғларнинг ҳар бири-ни санаб ўтишга ҳожат йўқ. Тамкин соҳиби бўлган мукамал зот бу кутби иршод (йўлга солувчи кутб) ва Онҳазрат алайҳиссаломнинг ўрнини босувчи бўлиб, бугунги кунда жаҳон ундан холи эмас. Жаннат мақтови ҳақида келган: **«Нима нарсаники нафслар тиласа анда бор бўлур ва кўзлар андин роҳатланур»** (Куръон, 43/71) каби бўладики, кўзларнинг лаззат олиши аъло ва авло бўлади, гарчи бу дунё ҳолатига нисбатан бўлса ҳам. Чунончи, Хожа (Муҳаммад) Порсо (раҳматуллоҳи алайҳ)нинг бу борадаги сўzlари яқинда келди.

Онҳазрат алайҳиссалом Аллоҳ таъоло руъйати (Аллоҳни кўриш) баёнида буюрдилар: **«Бас, ҳижоб кўтарилади, бас назар соладилар юзига?... Яна Онҳазрат алайҳиссалом бундан зиёдароқ айтдилар: «Уларнинг Аллоҳ таъолога ҳурматлироқлари шундай кишики, қарайди юзига эрта ва кечда ва ўқийди: «Вужухун явмаизин нози-**

ратун ила раббихо нозира» (Қуръон, 75/22,23).¹ Яна Онҳазрат алай-хиссалом буюрдилар: «Бас, уларга боқади ва унга ҳам боқадилар, неъматлардан бирортасига ҳам боқмайдилар, Унга боқишда давом этадилар то пинҳон бўлмагунча, (пинҳон бўлгач) нури қолади».

Ҳазрати Сиддиқи Акбар (разийаяллоху анху) айтганлар: «**Кимки Аллоҳ муҳаббатидан тотиган бўлса, дунё шуғлидан қолади**». Ҳазрати Хожа Муҳаммад Порсо (қуддиса сирруху) «Таҳқиқот» китобларида айтадилар: «Авлиёлар бу дунёда Аллоҳ таъоло рўятини қанча миқдорда топсалар, авом халқ охирада шунча миқдорда топади. Анбиё (алайҳимус-салом) дунёда қанча миқдорда топсалар, авлиёлар охирада шунча миқдорда кўрадилар».

Одамлар борки, ўзларининг тариқлари ҳақида сўзлайдилар, бунинг охири умидсизлик, маҳрумлик, бемазалик ва йўқсизликдир, бу тариқнинг баланд поялигини шундай билса бўлади. Булар ушбу тариқ (йўл)ни қайси ўтмиш машойихидан нақл қиладилар ва қандай далилга эгадирлар? Онҳазрат саллаллоху алайҳи ва саллам айтган эдиларки: «**эҳсон (намоз) шундайки, сен Аллоҳни кўриб тургандек ибодат қилсан, агар Уни кўриб турмасанг, бас У сени кўриб туради**».

Бандалик мартабаларининг ниҳояти эҳсон (намоз)нинг бу икки мартабасини айлантирганлар ва бу икки мартабанинг устида мақом мартабаси ва бошқа бир мартаба бўлади. Ҳар ҳолда шуни баён қилганлар. Агар бунга ета олмаса, лоақал орзу қилганлар, балки шуни қидирганлар ва тилаганлар. Чунончи, **мақоми василаким**, уни талаб қилганлар. Буюрганки, «**мени васила қилинлар**».

Ва биз тартибда баён қилинган бу намоз холикин (бош эгучи) уламо уларнинг намозидир ва бу ерда фикҳий масалалар зикр этилмади. Чунки, ислом уламоларининг китобларида булар бағоят кўп ва машҳурдир. Авом (оддий одам)ларнинг намозини имом Муҳаммад (Ғаззолий) раҳматуллоҳи алайҳ «Иҳё ул-улум» номли китобларида яхши баён қилганлар. Шунинг учун бу рисола қисқа қилинди. Ёдда тутиш, намоздаги огоҳлик, намоздан ташқарида ҳам ёдда тутиш ва огоҳликни ҳам китоблардан топиш мумкин бўлгани учун қисқартирилди. Огоҳлик аҳлининг табақалари, улар орасидаги тафовутнинг даражалари ҳам қисқартирилди. Ва бу рисола «Миръот ул-обидийн» деб номланди, шоядки бу нома тўғри одамнинг

¹ Таржимаси: «Ул кунни бир қанча юзлар хурсанд ва нурли бўлур, ўз Парвардигорига боқувчи бўлур.

қўлига тушганда ўзининг амалини бу баённинг ойнасида тўғри ва дуруст кўрса!

«Эй бор Худоё, Аллоҳ йўлида холисанлиллоҳга айлантиргин, бизларга жаннат ун-наъиймдан жой ато қилгин, мўъминларнинг дуоларига бизни шерик қилгин. Бироҳматика ё арҳамар роҳимийн».

Бу рисола Аллоҳ (жалла жалолуҳу ва амма наволуҳу)нинг кўмаги билан зулҳижжа ойининг бешинчи куни 1290 йилда душанба куни саҳар вақтида кўчириб тугалланди. Эй бор Худоё, унинг кўчирилишини охираат учун ажру мукофот қилгайсан. Рисола бандаларнинг ҳақирроғи бўлган Муҳаммад Шарифхожа ибн Абдурраҳмон Эшон қўли билан Тумор мавзеида кўчирилди. Абдурраҳмон Эшон эса мазкур рисоланинг муаллифи қутб ул-ақтоб (Саййид Одина Эшон)нинг ўғлидир. Аллоҳ таъоло ўз карами ва фазли билан бу икковининг гуноҳларини мағфират қилсин ва айбларини ёпсин.

*Қориё, бар ман макун қаҳру итоб,
Гар хатое рафта бошад дар китоб.
Шуд ба тавфиқи Худойи лояном,
Ин китобат рўзи шанба шуд тамом.*

*(Эй ўқувчи, агар китобда хато ўтган бўлса,
Менга қаҳр ва итоб қилма.
Лояном Аллоҳнинг тавфиқи билан,
Бу кўчириш шанба куни тугади.)*

САЙИД ОДИНА МУҲАММАД ХОРАЗМИЙ

Иккинчи китоб

ТАВБАТ УТ-ТОЙИБИН

(ТАВБА ҚИЛУВЧИЛАРНИНГ ТАВБАСИ)

БИСМИЛЛАҲИР РАҲМОНИР РАҲИЙМ

Ҳамдлар бўлсин Аллоҳ таъологаки, ўз бандаларининг тавбаларини қабул қилади, ёдда тутиш ёки унутишдаги ёмонликларини афу этади, шарият йўлидан юрувчиларга кенг йўл очиб, хатоларни кечиради, фикс туфайли юз ўгирган, ғазаб ва уқубатга сазовор бўлганларга азоб бермай, Саодат сари йўллаб туради.

Башариятнинг ва расулларнинг улуғи бўлган Аллоҳнинг расули Муҳаммадга, аҳли оиласига йўлдан адашганларни йўлга солувчи асҳобларига салаватлар бўлсин.

Сўнг, Аллоҳ бандаларинг ҳақирроғи, Аллоҳ раҳматидан умидвор Абул Музаффар ибн Саййид Музаффар ал-Хоразмий ал-Ҳазорасбий айтади: Аллоҳ йўлидаги солик мубтадийга, намоз ўқигувчига таҳорат шарт бўлганидек, тавба шарт бўлгани ҳақида баён қилишни хоҳладим. Тавбанинг моҳияти, унинг ҳақиқати, агар ва кайфияти орасидаги фарқни кўрсатишни, соликларнинг ҳол аввалидан то охиригача бўладиган тавбасини тушунтиришни хоҳладим.

Басийратга эга бўлган асҳобларга очиқ ва равшанки, солик ҳар бир мақомда мозийдаги аҳвол ва афъолдан юз ўгириши ва келажакдаги атвор ва кирдорга ружуъ қилиши лозимдир. Шу сабабли бу рисола «Тавбат ут-тоибийн фий даражот ус-соликийн» («Солиқларнинг даражаларида тавба қилувчиларнинг тавбаси») деб аталади. Аллоҳнинг ҳусни тавфиқи билан ушбу рисола битта муқаддима ва бир нечта фаслларга бўлинди. Бу баёнга назар солувчилардан умид шулки, тадқиқ ва диққат билан боқишдан сўнг, унда саҳв ва хато топсалар, ортиқчалик ёки камчиликларидан малоллик ва халаллик топсалар, тузатиш ва тўғрилаш эҳсонини ўзларига ҳунар деб билсинлар. **«Албатта Аллоҳ таъоло яхшилик қилувчиларнинг ажрини зое қилмас»** (Қуръон, 9/120). Ёмон сўзлаш ва айб қидириш гоҳида ўзларини ташламасинларки, **«кимки ўз биродарининг ёмонлигини яширса, Аллоҳ унинг ёмонлигини яширади, кимки уни айбласа, Аллоҳ уни айблайди»**. Ҳимматини уни яхшилаш ва тушунтиришга қаратсин, кўмак ва ёрдамини дариф тутмасин. **«Албатта У кўмак қилувчиларга яхшилик қилади, ишонч ва эътимод Унгадир, У кўмак қилувчи ва ато этувчидир»**.

МУҚАДДИМА — ТАВБАНИНГ ҲАҚИҚАТИ, УНИНГ ТАҲҚИҚИ, КАЙФИЯТИНИНГ ИЗҲОРИ ВА УНИНГ ФАЗИЛАТИ БАЁНИДА

Тавба сўзи луғатда қайтиш ва ружуъ қилишдир. Шариятда эса маъсиятнинг қабиҳ ва ёмонлигини билгандан сўнг ундан пушаймон бўлмоққим, ҳақиқатда маъсият бир захри қаттолдир. Келажакда эса ўша маъсиятга яна қайтмасликка азм этиш, балки ярашмаган сўзлари ва ишларини ёқимли сўзлар ва ишлар билан ўзгартиришдир. Чунончи, «Кимийё» китобида баён қилинган, уни сўзи биланки, тавба бу пушаймонликдир ва унинг асоси маърифат ва иймон нуридир. Унинг фаръи (шохи) аҳволни ўзгартириш ва барча аъзоларни маъсиятдан узоқ қилиш. Тоат билан унга қаршилиқ кўрсатишдир (сўзи тугади).

Тавбанинг ҳақиқати олти нарса жамъ бўлмаса, муяссар бўлмайди. Биринчиси, ўтмишда қилинган гуноҳларда пушаймон бўлиш ва надомат чекиш. Иккинчиси, гафлатда юрган вақтларида ноқис бўлган фаризаларни қайтариш. Учинчиси, бировга қилган адолатсиз зулмни тузатиш ва душманларини рози ва хушнуд қилиш. Тўртинчиси, ўтмишда қилган масиятларини такрорламасликка қасд қилиш. Бешинчиси, ўтмишда маъсият билан нафсига зийнат бергани каби энди Аллоҳ таъоло тоати ва ибодати билан нафсини зийнатлаш. Олтинчиси, аввал маъсиятнинг ҳаловати ва ширинлигини нафсига тотдирган эди, энди унга тоатнинг аччиқлигини тотдириш.

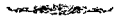
Чунончи, «Кашшоф» тафсирида «Нисо» сурасида Аллоҳ таъолонинг «тавбатан насухо» сўзи яқинида Ҳазрати Али (қаррамаллоҳу важҳаҳу)дан ривоят қилинади: «Али (разияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинишича, у бир арабнинг: «Аллоҳумма, инний астағфирука ва атубу илайка» (Эй бор Худоё, мен Сендан мағфират тилайман ва Сенга тавба қиламан) деган сўзини эшитди. Шунда Алий (қаррамаллоҳу важҳаҳу) деди: «Эй сен, тилини тавбага тез қилган, бу ёлғончилар тавбасидир». Ҳалиги киши: «Тавба қандай бўлади? — деб сўради. Алий (разийяллоҳу анҳу) деди: «Олти нарсани ўзаро жам қил: ўтган замонда қилган гуноҳларингга пушаймонлик; фарз намозларни қайтариш; зулм қилган кишиларга адолат қилиш ва душманларни хушнуд этиш; маъсиятга қайтмасликка азм этиш; маъсиятга зийнат берганинг каби энди тоатга зийнат бериш; маъсият ҳаловатини тотқизганинг каби, энди тоат аччиқлигини тотқизиш».

Аммо, тавбанинг фазилатлари ҳақида оятлар, ҳадислар, ха-

барлар ва асарларда сўзлар кўпдир. Бу жой уларнинг ҳаммаси ҳақида гапиришни кўтармайди. Бироқ, бир намуна азал дорихонасидан дил иллоти жароҳатларининг шифоси учун ва маъсият балосини бу обу гил (бадан)дан кетказиш учун келтирилади ва дур сочувчи шакар нисор тилдан ўтказилади, оят ҳадислар ҳидоятга йўллаш ва адашув водийсида саросимага қолганлар ҳамда турён денгизига фарқ бўлганларни шод қилиш учун баён қилинади. Масалан, Аллоҳ таъоло сўзиким: **«Кимки бир ёмон ишни қилса ё ўз жонига зулм қилса, кейин Аллоҳ таъолодан мағфират талаб қилса, ул одам Аллоҳ таъолони мағфиратлик ва меҳрибон ҳолда топар»** (Қуръон, 4/110). Яна Аллоҳ таоло сўзиким: **«У шундай зотини, бандалардан тавбаларни қабул қилар, ёмонликларини афу этар, нимаики қилсаларингиз билиб турар»**. (Қуръон, 42/25). Яна Имом Муҳаммад Ғаззолий (раҳматуллоҳи алайҳ) «Кимёи саодат» китобида Онҳазрат алайҳиссаломдан нақл қиладилар: **«Пайғамбар алайҳиссалом дедилар: «Тавба қилувчи Аллоҳнинг дўстидир»**. Яна дедилар: **«Ҳар ким тавба қилса, гўё гуноҳ қилмаган кабидир»**. Яна Онҳазрат (а.с.) дедилар: **«Худойи таъоло банданинг тавбасига ундан кўра хурсандроқ бўлади»**.

Бир саҳройи араб даҳшатли саҳрода бошини кўйиб ухлайди. Бир туяси бўлиб, емиш ва бошқа нарсалари туянинг устида эди. Уйғониб, туянинг йўқлигини кўради. Ўрнидан туриб, кўп излайди. Очлик ва ташналикдан ўлим хавфи юз беради. Жонидан умидини узади. Сўнг, ўз жойимга бораман, дейди. Бошини ерга кўйиб, ўлмоқчи бўлади. Жойига келиб, бошини биллагига қўяди ва туясидан умид узиб, кўнгли ўлимга рози бўлиб, уйқуга кетади. Уйқудан уйғонса, туя озиқ-овқатлар билан бошида турганини кўради. Шукр қилиб, Сен менинг Худойим ва мен Сенинг банданг, демоқчи бўлади. Шодлик туфайли тили хатога кетади ва дейди: **«Сен менинг бандам ва мен Сенинг Худойинг»**. Бу аъробий ўзининг туя ва овқатларига шод бўлгандан кўра Аллоҳ таъоло бу банданинг тавбасига шодмонроқ эди.

Маъсият заҳарини ичиб, шайтоннинг заҳар кўшилган асалини тотиб пушаймон бўлувчилар ногоҳ маъно ва умидсизлик дарёсига фарқ бўлиб, ҳалокатга тушувчилар жумласидан бўлмасинларки, Аллоҳ таъолонинг содиқ ваъдаси бордир: **«Сиз денгки, эй менинг ул бандаларимки, ўз жонларига таъаддий қилдилар, ноумид бўлманглар. Худонинг раҳматидан, батаҳқиқ Худо мағфират қилур гуноҳларнинг ҳаммасини»** (Қуръон, 39/53). Улар шак ва тараддуд водийсига тушиб, менга ўхшаган одамнинг тавбаси қабул бўладими —

бўлмайдимиди дея, абадий ҳаётининг томирини қўпориб, азалий раҳ-
матдан маҳрум қолмасинларки, ҳазрати Расул саллаллоҳу алайҳи
ва салламнинг содиқ ваъдалари борким, айтдилар: «Албатта Аллоҳ
таъолонинг бир жаннати борки, унда ҳурлар йўқ, қусурлар йўқ, сут
йўқ, асал йўқ, унда Парвардигоримиз кулган ҳолда намоён бўлади».

БИРИНЧИ ФАСЛ

МУБТАДИЙЛАРНИНГ ТАВБАСИ ВА СОЛИКЛАР ЎРТАСИ- ДАГИ ДАРАЖАЛАРНИНГ ИЗҶОРИ БАЁНИДА

Аллоҳ таоло буюрди: «Эй мусулмонлар, тавба қилинглр Аллоҳга соф дилдан» (Қуръон, 66/8). Ҳазрати Раҳмони Раҳийм масият ва тугён соҳиби бўлган мўминларга нисбатан шафқат ва эҳсон юзасидан буюрди: «Худойи таъолога холис қайтиш билан қайтингларки, масият устига бошқа қайтманглр.» Бу буйруқ Аллоҳ таолонинг мағфират ва ризвони бўлиб, тавба қилувчиларга улун нафъдир. Чунончи, «Маснавий»да айтилади:

*Гуфт Пайғамбарки, Ҳақ фармуда аст,
Қасди ман аз халқ эҳсон буда аст.
Офаридам, то зи ман суде кунанд,
То зи шахдам даст олуде кунанд.*

*(Пайғамбар дедиларки, Ҳақ таоло буюрди,
Қасдим халққа яхшилик қилишдир.
Улар мenden фойда олсинлар деб яратдим,
Токи асалимга қўлларини булғасинлар.)*

Тавба қилувчиларни жаннатга киргизишни ваъда қилди ва ушбу ояти карима билан башорат қилди: «Аса раббукум ан йукаффира Ёанкум саййиотикум ва йудхилакум жаннотин тажрий мин тахти-ҳал анҳор» (Қуръон, 66/8), яъни, шоядки, сизларнинг Парвардигорингиз сизларнинг гуноҳларингиздан ўтса ва сизларни дарахтларни остидан доимо оқиб турадиган анҳорлари бор боққа киргизса».

Мавлоно Хусайн Воиз Кошифий (раҳматуллоҳи таъоло) шундай деб баён қилган: «Билмоқ керакки, Ҳақ йўли соликларининг сулуки (йўли) жуда кўп бўлиб, чунончи, ҳадисда ҳам «Аллоҳ таъоло сари йўллар халойиқлар соничадир» дейилишига қарамай, дин бузругворлари буни иккита йўлга олиб келганлар ва «Роҳи мусаддиқийн» ва «Роҳи муҳиббийн» деб номлаганлар. Чунончи, Сари Сақтий (раҳматуллоҳи алайҳ)дан нақл қилинадики, ул зот бир куни мажлис барпо қилиб, мусулмонлар учун ваъз ўқир эдилар. Бир йигит мажлиснинг бир четида қаттиқ таъсирланиб ўрнидан турди ва Шайхнинг яқинига келди ва деди: «Эй шайх, менга тавба бер, мен Аллоҳ таолога қайтмоқчиман». Шайх дедилар: «Йўл иккитадир, бири мусаддиқийнлар йўли ва бошқаси муҳиббийнлар йўлидир». Йигит деди: «Эй шайх, баён қил». Шайх дедилар: «Мусадди-

қийнлар йўли шундайки, Худойи таъолони ва Расул алайҳис-саломни барча амрларда ва наҳийларда тасдиқ қиласан, шариатнинг бирорта чегарасидан Ҳақ субҳонаху ва таъоло ва унинг халқи билан бўладиган муомаладан ташқари чиқмайсан. Муҳиббийлар йўли шундайки, жаноби Ҳақ таъолога қайтасан ва Аллоҳдан ўзга нарсалардан юз ўгирасан» Йигит деди: «Эй шайх, иккинчисини қабул қилдим». Шундан сўнг у саҳрога юз тутди. Айтишларича, йигитни ҳеч ким бошқа кўрмаган».

Асл мақсадга қайтамыз. Мусаддиқийн йўлидаги соликларнинг тавбаси Ҳақ субҳонаху ва таъолога тўлиқ қайтиш бўлиб, бу манъ этилган ва чалғитадиган қочиш, буюрилган нарсаларни қойим қилиш, давомли йўлга азм чангалини уриш, яъни ваҳший, ҳайвоний, шайтониш хулқлардан, нафсоний ҳаво, шайтоний васвасалардан юз ўгириш орқали амалга оширилади. Яна фаришталардан содир бўладиган боқий яхшиликларга эга бўлиш ва бу нарсани маҳкам тутиш билан бўлади.

Чунончи, Имом Муҳаммад Ғаззолийнинг «Кимёи саъодат» китобида ёзилганки, бу хулқларнинг сони кўп бўлса-да, бироқ улар тўртта бўлади: ҳайвоний ахлоқ, йиртқичлар ахлоқи, шайтоний ахлоқ ва фаришта ахлоқи. Кимдаки шаҳват ва очкўзлик бўлса, у ҳайвонлар ишини қилади, бу эса очкўзлик қилиш, кўп ейиш ва жинсий муомалага кўп майл қилиш. Кимдаки қаҳру ғазаб бўлса, ит, бўри ва шернинг ишини қилади. Бу эса тил ва қўл билан ташланмоқ, урмоқ ва ўлдирмоқдир. Кимдаки макру ҳийла, алдову найранг ва фитна солиш бўлса, у шайтонлар ва жинларнинг ишини қилади. Кимдаки ақл бўлса, илмни севиш, созгорлик, ёмон ишларда парҳиз қилиш, ишларнинг маърифатини ўрганишга шод бўлиш, жаҳл ва нодонликни айб деб билиш, қисқаси, гўё фаришталарнинг ишини қилган кабидир. Ҳар бир одам гавдасида тўрт нарса бўлади: итлик, тўнғизлик, девлик ва фаришталик.

Яна гафлат ва бекорчилик билан ўтган ўтмишига пушаймон ва надоматли бўлиш ва Жаноби Ҳазрати (азза ва жалла) хизматига гўё янги мусулмондек киришиш лозим. Чунончи, айтадилар:

***Тавба чун бошад, пушаймон омадан,
Бар дари Ҳақ нав мусулмон омадан.
Хизмате аз сар гирифтан бо ниёз.
Бо ҳақиқат рўй кардан аз мажоз.***

*(Тавба нимадир, у пушаймон бўлмақ,
Ҳақ эшигига янги мусулмон бўлиб келмақ.*

❦

*Ҳоҷжатманд ҳолда хизматни бошдан бошламоқ,
Ҳақиқат орқали мажсоздан воз кечмоқ.)*

Ҳазрати Ҳақ субҳонаҳу ва таъолони таъзим (улуғлаш) сифати билан ёд қилмоқ, ўзини барча мавжудотдан ожиз ва беқарор деб фаҳмламоқ, дунёдан ва дунё амалидан юз ўгирмоқки, **«молу дунё гўрдаги илон ва амал эса ундан ҳам зарарлироқдир»**. «Маснавий»да айтилади:

*Мол мор омадки, дар вай роҳ ҳост,
В-он қабули сажда хулқи аждаҳост.*

Яна роҳатдан меҳнатга қочиш, иззатдан хорликка келиш, шакдан аниққа етишиш, саркашлик ва манманликдан таслимга келиш, кибру ҳаво тақозолари ва дунёнинг ўзига жалб этувчиларидан юз ўгириш, худойи таъоло амр (буйруқ)ларича машғул бўлиш. Шудир Ҳақ субҳонаҳуға тавозе (камтарлик)да бўлиш ва Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам фазилатини баён қилган Аллоҳнинг қавли: **«Кимки ўзини паст олса, Аллоҳ уни ҳатто олий илийингача кўтаради, кимки ўзини баланд тутса, Аллоҳ уни то асфала софилийнгача пастлатади»**.

Хулоса шуки, инсоннинг нафсига маъсиятлар маҳбуб ва ёқимли бўлади. Вақти ки инсон балоғат ва ақл ҳаддига етгач, зоҳирий фойда ва зарарни билгач, яхши ва ёмонни ажратгач, энди унда қуйидаги истаклар туғилади: дунёни қидириш, унинг фойдасига эга бўлиш, бадан тарбияти бўлган чиройли либосларни кийиш, лаззатли таомлар ейиш ва шарбатларни ичиш, яшаш учун ҳовлилар ва кенг бинолар, баланд қасрлар, ер мулки ва бўстон, хушрафтор маркаблар, беҳисоб ҳайвонлар, бу алдов дунёнинг бебақо матола-рига фирифта бўлиб, сурур саройи бўлган абадий улуғ неъматни унутиш, ҳою ҳавас кетидан юриш, кўнгил лаззатини ўз яқинларидан олиш, душмандан ўч олиш, энгиш ва галаба қилиш, ўзидан ўзгаларни ёмонлаш, юқори тутиш, устидан ҳокимлик қилиш, балки унда пайдо бўлган барча ёмон хулқлар ва феълларни санашдан кўп сўз ва малоллик ҳосил бўлади. Бу санаб ўтилганларнинг ҳаммаси залолат ва адашув сари тортувчи ва мақсаддан узоққа ташловчилардир. Токи дил буларнинг барчасидан қочувчи, сақланувчи ва ўзни четга олувчи бўлмас экан, тўлиқ ва тугал худованди субҳонаҳу хизматига қойим бўлолмагай. Ўлимга тайёр бўлмаса ва жаннатга ишора қилувчи дори сурур (шодлик уйи)нинг муҳибби бўлмагунча, унинг тавбаси қабул бўлмайди, қалби ислоҳ топмайди ва

поклик сари келмайди. Демак, дил гуноҳлардан ва ёмон хислатлардан соф бўлмас экан, бошқа аъзолар ҳам саломат бўлолмайди. Ҳадисда келибдирки, **«Албатта, Одам фарзандининг гавдасида бир парча гўшт бўлиб, агар у соф бўлса, бошқа аъзолар ҳам соф бўлади, агар у бузилса, бошқа аъзолар ҳам бузилади, огоҳ бўлингки, у дилдир».**

Бас, ботиний ибодатлар ва зоҳирий амаллар қалб соғлом бўлмаса ва ақида покланмаса ундан натижа ва самара ҳосил бўлмайди ва Ҳақ субҳонаҳу наздида қабул мартабасига эришмайди. Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва саллам буюрдилар: **«Албатта. Аллоҳ таъоло сизларнинг кўринишингизга ва амалларингизга қарамайди, бироқ қалбингизга ва ниятингизга қарайди».** Ҳазрати Мавлавий бу ҳадис таржимасида айтадилар:

*Мо дарунро бингарему ҳолро,
Мо беруно нангарему қолро.*

*(Биз ичга, яъни қалбга ва ҳолга қараймиз,
Биз сиртга ва қол (сўз)га қарамаймиз.)*

Аввалги фаслдан то шу ергача буйруқларга итоат қилиш ва манъ этилганлардан қочишдан зикр қилинган ҳар бир нарса ислом нурининг қалбга ташланиши ва қалбнинг кенгайишидан сўнг юз беради. Мавлоно Ҳусайн Воиз Кошифий ўз «Тафсири»да Аллоҳ таоло сўзи «Оё, ул кишики, Худо анинг сийнасин ислом учун кенг қилибдур, ул Парвардигори томонидан бир нур устидадур» (Куръон, 39/22) ояти ҳақидаги ҳадисни нақл қилганларки, саҳоба (уларнинг барчасига Аллоҳ таъолонинг розилиги бўлсин) бу оят нозил бўлгандан кейин: «Шарҳи судур (сийналарнинг кенгайиши) нимадир, ё Расулаллоҳ?» - деб сўрадилар. Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг жавобида буюрдилар: «Албатта, ҳар вақтики, бирорта қалбга нур ташланса, қалб муншариҳ ва мунфасиҳ бўлади, яъни кенг ва катта бўлади.» Яна сўрадилар: «Бунинг аломати бўладими, ё расулаллоҳ?» Онҳазрат алайҳис- салом буюрдилар: «Ҳа, аломати бўлади.» Яна бу аломат ҳақида суриштирдилар. Онҳазрат алайҳиссалом аломатни баён қилиб дедилар: «Алдов уйи, яъни фоний дунёни рад этиш ва ундан узоқ бўлиш, боқий уй, яъни абадий жаннат сари юз тутиш ва унга майл этиш, ўлим келмасдан аввал унга тайёр бўлиш.»

Бу оят ва ҳадисдан зоҳир бўладики, аввал ислом нури қалбга ташланади, сўнг бу нурнинг ёруғлиги билан оят, ҳадис ва хабар-

лар далолат қилган ёқимсизлик, қабиҳлик, тийралик, дунёнинг нопойдорлиги. ҳақирлиги, ундаги матоларнинг озлиги, пастлиги, аҳлининг пастҳимматлигини тасдиқ қилиш муяссар бўлади ва мусаддиқийн йўли соликлари жумласидан бўладик, мана бу ояти карима башорат беради: **«Бас, кимники Аллоҳ таъоло ҳидоят қилмоқчи бўлса унинг сийнасини ислом учун кенг қилади»** (Қуръон, 6/125).

Ўша нурнинг қуввати миқдорига қараб унинг тасдиқлаши қувват топади ва ундаги иймон ишонч ва таскин юзасидан зиёда бўлади. Чунончи, Ҳазрати Ҳақ субҳонаху таъоло Ҳазрати Иброҳим алайҳиссалом қиссасида буюрди: **«Вақтиқи, Иброҳим деди: «Эй Парвардигорим, менга ўликларни қандай тиргизишингни кўрсат». Аллоҳ таъоло деди: «Сен иймон келтирмадингми?» Иброҳим деди: «Не учун келтирмай? Валекин, шунинг учун дедимки, дилим таскин топсин»** (Қуръон, 2/260). Яна мана бу сўзи ҳам далилки, айтди: **«Токи иймонларига иймон кўшилиб, зиёда бўлсин!»** (Қуръон, 48/4).

Машойихлардан баъзилари мактубларида ёзмишларки, ориф киши бошдан-оёқ зулмат-кудуратга тўладир. Бу сўзни мазкур оят ва ҳадисларга қандай татбиқ қилдилар экан? **«Аллоҳ тўғрисини билувчироқдир».**

Дунёнинг ёмонлиги ва нопойдорлигига далолат қилувчи оятлар жумласидан Аллоҳ таъолонинг мана бу сўзидир: **«Билингларики, дунё ҳаёти ўйиндир ва тамошадур ва зийнатдур ва мақтанишдур ўз ораларингизда ва бир-биридан кўплик исталакдур моллар хусусида ва авлод хусусида»** (Қуръон, 57/20).

Бу оятнинг таржимасида Мавлоно Ҳусайн Воиз (раҳматуллоҳи алайҳ) қуйидагича зикр қилгандирлар: Билинглари, эй толиблар, шу нарсаники, бу саройнинг ҳаёти бир ўйиндир ва унинг матолари ҳақида беҳуда ранж чекишдир, бу гўё болаларнинг беҳосил ўйинда қийналиши кабидир. Байт:

***Бозича аст тифлфириб ин матоғи даҳр,
Беақл мардумонки, баду мубтало шуданд.***

*(Бу дунё матоларига алданиш боланинг ўйини каби,
Беақл одамлар бунга мубтало бўлгандирлар.)*

Яна бири дунё оройиши бўлиб, у хуштаъм емишлар, чиройли кийимлар, дилкаш манзиллар, йўрға уловлар, олий насаби ёки амали билан одамлар орасида фахрланиш, мол-мулкнинг кўплиги, фарзандларнинг сероблигидир. Мол-дунёнинг ҳақирлиги ва

арзимаслиги ҳақида келтирилган оятлар жумласидан, Аллоҳ сўзи: **«Ул ер ёгин кабидурки, таажжубга кўюбдур деҳқонларни анинг ҳосили, кейин қуриб қолур, кейин кўрурсан уни сарғайган ҳолда, кейин бўлур янчилган чўб»** (Қуръон, 57/20). Бу оятнинг таржимасини мазкур тафсирда қуйидагича келтирганлар: «Дунё ҳаёти, унинг завол топиш суръати ва ўтиб кетиши гўё ёмғирга ўхшайдики, у чанқаган ерга ёғади, бу заминдаги уруғлар тезда унади, қад чўзади, чиройи билан экинзорни яшнатади, ёмғирдан ўсган бу экин арзий ёки самовий бир офат сабабли тезда қурийди. Бас, сен кўрасан ўша гиёҳларни ям-яшилликдан сўнг қуриган ҳолда. Бас, сарғайгандан сўнг синади, эзилади, майда-майда бўлади.»

Дунё аҳлининг ҳасислиги ва паст ҳимматлигига далолат қилувчи оятлар жумласидан, Аллоҳ сўзики: **«Кимики талаб қилур дунё ҳаётини ва унинг зийнاتини биз мукаммал қилиб берурмиз уларга уларнинг амаллари жазосини дунёда ва уларга бунда ҳеч зиён берилмас. Ана улар шулардирларки, йўқдур улар учун охирадда ўтдан бошқа нарса ва барбод бўлди ҳар нарсаки, улар бунда қилиб эрдилар ва бекор қилиб турган амаллари»** (Қуръон, 11/15,16).

Бу оятнинг таржимаси мазкур тафсирда қуйидагича таржима қилинган: «Ҳар ким ҳиммати пастликдан яхши ишлар ўрнига дунё ҳаёти ва оройишини хоҳласа, биз уларнинг қилган ишларининг жазосини тек қўямиз, сихату давлат, ризқ кенглиги, болаларининг кўплигини дунёда кам қилмаймиз, яъни уларнинг ҳақидан ҳеч нарса камайтирилмайди. Булар шундайларки, бошқа саройда уларга ҳеч нарса бўлмайди, фақат дўзах олови ва дунёда нимаики қилган бўлсалар, табоҳ бўлади. Охирад савоби ихлосдан ҳосил бўлади, булар эса амалда холис эмас эдилар, нимаики қилган бўлсалар арзимасдир».

Дунёнинг ёмонлиги ва расволигига далолат қиладиган оятлар жумласидан Набий алайҳиссаломнинг мана бу ҳадисларидир: **«Мол гўрдаги илондир»**. Яна набий алайҳис салом сўзлари: **«Дунё ўлакса, унинг толиби ит»**. Яна Набий алайҳис салом сўзлари: **«Дунёга бўлган муҳаббат барча хатоларнинг бошидир»**.

Бас, бу оятлар ва ҳадислардан кўришиб турибдики, дунё муҳаббати, мол ва давлат севгиси ва ёмон хулқлардан қочиш барчага лозимдир ва бу Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг буюрганлари тақозосидирки, айтдилар: **«Хулқларингизни чиройли қилинглар»**. Хусусан, бу охирад йўлини босиб ўтувчилар учундирки, дин улуғлари айтганлар, дин йўлидан юрувчиларнинг ва биҳишт ҳамда ҳури айн толибларининг тўсиқлари тўрттадир, токи бу тўсиқларни

ўзларидан олиб ташламас эканлар, уларнинг дилларига илоҳий нурнинг партави ташланмайди. Айтганларки, ундан бири таҳорат (покланиш) бўлиб, унинг тўсиқлари ҳам тўрттадир. Чунончи, «Гулшани роз» китобида айтилади:

*Мавонё то нагардоний зи худ дур,
Даруни хонаи дил н-оядат нур.
Мавонё чун дар ин олам чаҳор аст,
Таҳорат кардан аз вай ҳам чаҳор аст.
Нахустин покӣ аз ихдосу анжос,
Дуййум аз муситу аз шарму вавос.
Сеййум покӣ зи ахлоқи замимаст,
Ки бо вай одаме ҳамчун баҳимаст.
Чаҳорӯм покии сирр аст аз ғайр,
Ки ин жо мунтаҳи мегардадаш сайр.
Ҳар он к-ӯ кард ҳосил ин таҳорот,
Шавад бешак, сазовори муножот.*

*(Ўзингдан то тўсиқларни олиб ташламагунингча,
Дил уйи ичига нур кирмайди.
Тўсиқлар бу олам ичида тўрттадир,
Ундан покланиш ҳам тўртта бўлади.
Биринчиси, нажосат ва чиркдан пок бўлиш,
Иккинчиси, маъсият ва вавасалардан пок бўлиш.
Учинчиси, ёмон хулқлардан пок бўлиш,
Бундай феъл билан одам ҳайвон каби бўлади.
Тўрттинчиси, ўзгалардан сир яшириш,
Шу билан бу сайр охирига етади.
Ҳар ким бу таҳорат (поклик)ни ҳосил қилса,
У Аллоҳ учун муножот қилишга лойиқдир.)*

Бас, закий ва зеҳнли толибларга равшан бўлдики, ўтган оятлар ва ҳадисларнинг тақозоси шуки, иззат ва амал муҳаббати дунё севгиси жумласидан бўлиб, модомики дунё муҳаббати дилдан кетмаса, охират муҳаббати дилда пайдо бўлмайди. Чунончи, маъсура¹ дуоларда келганки: «Аллоҳумма, ижъално мубғизийна ли-д-дунё ва муҳиббийна ли-л-охират» «Эй бор Худоё. Бизларни дунёни ёмон кўрувчи ва охиратни яхши кўрувчилардан қилгин».

Яна Онҳазрат алайҳиссалом буюрдиларки, дунё муҳаббати охи-

1 Маъсура дуолар — Расул (а.с.) ва саҳоба (р.а.)лардан нақл қилинган дуолар.

рат аҳли учун ҳаромдир, охират муҳаббати дунё аҳлига ҳаромдир. Бу ҳар иккиннинг муҳаббати Аллоҳ аҳли учун ҳаромдир. Чунончи, Онҳазрат алайҳиссалом буюрдилар: «**Ад-дунё ҳаромун ғала аҳлил охират, ва-л-охирату ҳаромун ғала аҳлил дунё ва ҳума ҳаромони ғала аҳлиллоҳ**».

«Гулшани роз» китобининг соҳиби очиқ айтганларки, токи дилдан ёмон хулқлар покланмаса, ҳайвонлик даражасидан қутилиб ўтолмайди. Одамларким, «мақъади сидқ»¹ да қуъуд (ўтириш) даъвосини қилиб, ўзларини авлиёларнинг мукаммали деб билурлар, ўзларининг баъзи китобларда ёзибдурлар...»²

Юқорида ўтган нусус (оят ва ҳадис)лардан зоҳир бўладики, охират йўлидан юрувчилар бу хил ёқимсиз хулқлардан пок бўлар эканлар, бу зикр қилинган комил нима учун ҳаёт давомида иззат ва амалдан пок бўла олмайди? Оят ва ҳадислардан, машойихларнинг (қаддасаллоҳу арвоҳаҳум) сўзларидан битта дилда дунё ва охират севгисини жам қилиш, дунё муҳаббати валоят мартабасининг охирида зарар қилмаслигига қандай далиллари бордир? Ваҳоланки, оятлар ҳадислар ва ўтмиш машойихлари (қаддасаллоҳу арвоҳаҳум)нинг дунё аҳли қоралаганлари ҳақидаги сўзлари ҳисобдан ташқаридир. Улар мол-дунё севгисига мубталоларни кўп маломат қилиб, таъна тошини отганлар, ҳатто бу одам оддий авомунносдан бўлса ҳам. Шундай экан, қандай қилиб, мўъминларнинг хос ва улугларининг дилига Худо муҳаббатидан ўзга муҳаббат йўл топган бўлсин? Ваҳоланки, авлиёуллоҳлар Аллоҳ хулқи билан хулқланган ва Аллоҳ сифатлари ва рубубият авсофлари билан сифатлангандир.

Дунё Аллоҳ таъолонинг ёқтирмагани бўлиб, у ҳар қандай дилнинг маҳбубаси бўла олмайди. Балки, бундайларнинг қалбига охират муҳаббати йўл тополмайди, чунончи, Онҳазрат алайҳиссалом юқорида ўтганидек, «**бу иккиси аҳлуллоҳ учун ҳаромдир**» дедилар. Яна буюрдиларки, «**дунё муҳаббатидан қочинг, чунки у сизни диндан чиқаради. Чунончи ёй ўқни чиқаргани каби**».

Шуни билмоқ керакки, Аллоҳ таъоло сари асли йўл иккитадир: бири — муҳиббийлар йўли, бошқаси — мусаддиқийлар йўли. Чунончи, бунинг нақли шайх Сари Сақатий (раҳматуллоҳи алайҳ)дан баён қилинди.

Мусаддиқийлар йўлининг соликлари шундай кишиларки, улар-

1 Мақъади сидқ — ҳақиқий ўтириш жойи (Куръон, 54/55).

2 Шу ерда жой очиқ қолдирилган.

нинг дилларида дунё хоҳиши бўлмайди ва дунёвий матоларга восита бўладиган асбобларга ёпишиш хоҳиши ҳали бўлмайди. Бу эса Ҳазрати Ҳақ субҳонаху ваъдаларидан хавф ва Воҳид ул-Қаҳҳорнинг буюклигидан шарм сабаблидир. Чунончи, Ҳақ субҳонаху ва таъоло буюрди: **«кимки дунёни хоҳлар эса тездан берурмиз унга, анда ниманики хоҳлармиз ким учун хоҳлармиз, кейин муқаррар қилурмиз онинг учун жаҳаннамни, ул дохил бўлур унга ёмон ҳолда қуриган ҳолда».**

Мавлоно Ҳусайн Воиз (раҳматуллоҳи алайҳ) «Кашф ул-асрор» («Сирларнинг очилиши») китобида нақл қилиб ёзадиларки, дунё хоҳишининг асоси икки нарсадир. Бири – дунёнинг зиёда бўлиши динининг нуқсони билан ва бунга рози бўлиш. Иккинчиси – мусулмон камбағаллардан юз ўгириш (сўзлари тугади).

Балки, бу дарвиш (камбағал)нинг дилларида охират хоҳиши охиратга етказадиган воситани маҳкам тутиш хоҳиши билан мана бу оятдаги башоратдан умид ва ҳожатмандлик юзаси туфайлики, Рабб ул-Иззат айтди: **«Кимки хоҳласа охират савобини ва саъй қилса анинг учун муносиб саъй билан мусулмон бўлган ҳолда, бас шулардир саъйлари мақбул жамоа».** (Куръон, 17/19).

Мавлоно Ҳусайн Воиз (раҳматуллоҳ алайҳ)нинг «Кашф ул-асрор» китобида нақл қилинишича. Охират хоҳиши ҳам икки аломатга эга. Бири –диннинг саломатлиги дунё нуқсони билан ва бунга рози бўлиш. Иккинчиси – улфатлик ва дўстлик эшигини камбағаллар (дарвишлар)га очиш (сўзлари тугади.)

Муҳиббийлар йўлининг соликлари шундай кишиларки, уларнинг дилларида Вожиб ул-вужуд Зотнинг иродасидан ўзга ирода (хоҳиш) бўлмайди. Уларнинг барча ва тугал ирода ва талаблари Жаноби Ҳақ таъолога етишиш ва Уни топишдан иборатдир. Уларнинг илтифотлари шундан ўзга нарсага бўлмайди. Чунончи, «Қасидаи Рубубия» байти мана шу маънога ишорат қилади:

*Ана-л-мавжуду ф-атлубний тажидний,
Фаин татлуб сивой лам тажидний.*

*(Мен мавжудман, бас мени қидирсанг топасан,
Мендан ўзгани қидирсанг, ҳеч вақт тополмайсан.)*

Улар доимо ўз ҳимматларини Вожиб ул-вужуд бўлган Зотга етишишга қаратадилар ва бу ҳимматини тарқаб кетишига йўл қўймадилар. Чунончи, Ҳазрати расули акрам саллаллоху алайҳи ва саллам буюрдилар: **«Кимки ҳимматини ягона ҳимматга айлантурса, Аллоҳ таъоло бошқа муҳимларида унга кифоя бўлади. Кимки**

ҳимматини тарқатиб юборса, Аллоҳ таъоло уни ғамдан қутқармайди». Булар шу қабилдаги жамоадурларки, уларнинг навозиши ва ишларининг соз бўлиши учун Ҳазрати Карими Ваҳҳоб ўзининг Ҳабиби олижанобига ёқимли хитоб қилиб айтади: **«Ва ҳайдаманг ул жаманики, субҳу шом Парвардигорларига ибодат қилурлар, қасд қилурлар анинг ризосини»** (Қуръон, 6/52).

«Кашф ул-асрор» китобида ёзилишича, Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло учун бўлган хоҳишнинг нишони — икки оламнинг бошига оёқ қўймоқ, ўзидан ва халқдан озод бўлмоқдир.

Динда тўрт йўл бўлиб, улар аҳли йақин улуғлари томонидан нақл қилинган. Булар хафиййа, жаҳриййа, кубравиййа ва ишқиййа бўлиб, улар гўё Ҳазрати Ҳақ субҳонаҳу ва таъолога дилнинг етишиш йўлидаги йўл озиғи (зоди роҳала) кабидир. Шу жиҳатданки, зикрдан мақсад диққатни бир ерга жамлаш ва дилни ҳақиқий қабла, яъни Ҳақ субҳонаҳу ва таъолога томон тўғрилаш ҳамда Ҳақ субҳонаҳу зоти билан дилга ором беришдир. Дилнинг эса ором ва таскин топиши Ҳақ субҳонаҳу ва таъолонинг зикридир. Чунончи, Аллоҳ таъоло марҳамат қилди: **«Билинглар, Худонинг зикри билан диллар ором топур»** (Қуръон, 13/29). Яна дилни ҳавойи нафсдан ва ботил орзулардан юз ўгиртиришдир. Чунки, Аллоҳ таъоло ҳавойи нафсни каломи мажидда «илоҳ» деб айтган. Чунончи, айтди: **«Оё, кўрдингизми ул кишиники, маъбуд тутубдур нафсоний хоҳишин?»** (Қуръон, 45/23).

Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи васаллам дунё хизматкорларини ва ўткинчи дунё билан фахрланувчиларнинг ҳалокати учун дуо қилганлар. Чунончи буюрдилар: **«Ҳалок бўлур дирҳам қули ва ҳалок бўлур либос қули»**.

Дил таскин топадиган ва мақсадга етиш йўлида йўл озиғи бўладиган зикр шундай зикрки, агар уни тил билан айтса қалбнинг диққати сўз ва иборани эшитишдан ўзга нарсага чалғимайди, борди-ю унинг маъносини фаҳмлашдан ожиз бўлса. Агар бундай бўлмаса, қалбнинг диққати сўз ва иборани эшитишдан ташқари унинг маъносини ҳам мулоҳаза қилиш орқали дилга бошқа нарса учун йўл бермайди. Чунки, Онҳазрат алайҳис-салом васвасани ғафлат деб таъриф қилганлар. Чунончи, марҳамат қилдилар: **«Шайтон Одам фарзанди қалбнинг жосусидир, зикр айтса, қочади, ғофил бўлса, васваса қилади»**.

Ҳазрати Мавлавий (қуддиса сирруҳу)нинг «Маснавий»сида айтади:

*Зикри Ҳақ пок аст, чун покӣ расид,
Рахт барбандад берун ояд палид.*

*Мегурезад зиддиҳо аз зиддиҳо,
Шаб гурезад чун барафрузад зиё.*

*(Ҳақ зикри покдир, поклик етгач,
Ўша палид ўз кўрасини кўтариб, чиқиб кетади.
Зид нарса ўз зиддидан қочади,
Тонг келгач, тун (оламдан) кетади.)*

Яна шуки, Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва саллам зикрни сайқал деб айтдилар. Зикрнинг сайқал бўлиши (соликка) маълум бўлғусидурки, дил иллоти бўлган бузуқ фикрлар ва касодга учратувчи орзуларни зикр узоққа отиб ташлайди. Чунончи, Онҳазрат алайҳис салом марҳамат қилдилар: **«Ҳар бир нарсанинг сайқал берувчиси бор, дилнинг сайқал берувчиси эса Аллоҳ таъоло зикридир».**

Бас, тил Аллоҳ таъоло зикри ёки Қуръон тиловати ёхуд бошқа зикрлардан бирига машғул бўлса, дил эса тил айтаётган зикрдан беҳабар бўлса, бу зикр зикр бўлмайди, балки бу Ҳазрати Илоҳийдан узоқлик бўлади. Чунончи, Онҳазрат алайҳис салоту вассалом марҳамат қилдилар: **«Кимки Аллоҳ деса, қалби эса Аллоҳдан ғофил бўлса, Аллоҳ икки оламда уни душман тутади».**

Дилнинг тил зикрини эшитишдан ва унинг маъноси фаҳмлашдан қолиб, ўзга нарсага боғлиқ бўлса ва бу ҳол аҳли маънида юз берса, бу унинг учун ҳижоб ва ҳосили йўқ ҳолатдир. Чунончи, ҳазрати Хожа Баҳоуддин Нақшбанд (қаддасаллоҳу сирруҳу) айтганлар:

*Тааллуқ ҳижоб асту беҳосилӣ,
Ки пайвандҳо бигсалӣ, восилӣ.*

*(Чалғитувчига боғланиб қолиш беҳосилликдир,
Агар пайвандни узсанг, (Унга) етасан.)*

Ҳар вақт дил Аллоҳ зикри мулоҳазаси ёки бошқа зикрлар билан машғул бўлса, унга ўзга нарсанинг мулоҳазаси йўл тополмайди. Негаки дил икки нарсанинг мулоҳазасини биргаликда мулоҳаза қилолмайди. Лаҳми санубарий¹нинг ҳаракати зикр қилинувчидан ва дил зикридан ўзга нарсадан бошқани зикр қилишга лойиқ

---

¹ Лаҳми санубарий — сановбар баргита ўхшаш гўшт: бу ерда юрак назарда тутилмоқда.

эмас. Ҳар вақт зикр этиш ва мулоҳаза қилиш бўлмаса лаҳми сану-барийнинг ҳаракати меъда ҳаракатидадан айрича бўлолмайди. Чунончи, Шайх Алоуддин Атторнинг (қаддасаллоҳу сирраҳу) «Нафаҳот»да келтиришича, сайқални ойна юзига бермоқ керак, ойнанинг тутқичига, орқасига ёки ёнига сайқал беришнинг фойдаси йўқ. Ҳозирги замонда зикри хафийяга машғул бўладилар, уни дилга эмас, меъдага айтадилар.

Ҳазрати Мавлавий Румий (қаддасаллоҳу алайх) «Маснавий»да айтадилар:

*Зикри жисмона хаёли ноқис аст,
Восифи шоҳона з онҳо холис аст.*

*(Жисмонан зикр ноқис хаёлдир,
Шоҳона васф булардан холисдир.)*

РИСОЛА ТУГАДИ

СЎНГСЎЗ ЎРНИДА

БИСМИЛЛАҲИР РАҲМОНИР РАҲИЙМ

Аллоҳ субҳонаҳу ва таъолога беҳад шукроналар ва ҳамду сано-лар бўлсинким, ният ва мақсадларимизнинг рўёбга чиқаётганлиги аввало Унинг, қолаверса буюк авлиёуллоҳларнинг гамхўрликлари ва бизга кўрсатаётган мурувватлари натижасидир.

«Ҳазрати Одина Эшон қиссаси» китоби ёзилиб, кенг жамоатчиликка тўхфа қилинганидан сўнг, ул ҳазратнинг ўзлари таълиф қилган китобларини топиб, уларни ҳам чоп қилиш ишларини бошлаб юбордик. Жумладан, «Шарҳи калимоти баъзи аҳли сулук», «Рисолаи Одина Эшон», «Жавоҳир ус-санойиъ», шунингдек энг дурдона асарлардан ҳисобланган «Маснавийи маънавий»нинг шарҳи бўлган «Мифтоҳ ул-асрор» асарларини араб ва форс тилларидан ҳозирги ўзбек тилига таржима қилдириб, нашр эттиришга мушарраф бўлдик.

Маълумки, аввалги китобларимизда бобокалонимиз Саййид Одина Муҳаммад Эшон ал-Хоразмийнинг бизга мерос қолдирган ноёб дурдона асарлари ҳақида қисқача тўхтаб ўтилган эди. Бу сафар эса ул зотнинг яна мавжуд китобларидан иккита рисола, яъни «Миръот ул-обидийн» ҳамда «Тавбат ут-тойибийн» тўғрисида тўхталмоқчимиз.

Таниқли манбашунос олим Маҳмуд Ҳасаний саъй-ҳаракатлари туфайли ушбу иккала рисола ҳам форс тилидан ўзбек тилига таржима этилди. Биринчи рисола «Миръот ул-обидийн» («Обид бандалар кўзгуси») асарида Аллоҳ таолога қилинадиган зикрлар ва пайгамбаримиз Муҳаммад Мустафо (с.а.в.)га қилинадиган саловоту дурудларнинг нақадар хайрли ва савобли эканлиги Куръони карим, ҳадиси шариф ҳамда тасаввуф алломаларининг асарларидан олинган иқтибослар билан чиройли тарзда баён қилинган. Шунингдек рисолада, намоз ва унинг рукнларининг бажарилиши, ният, хушув ва вузув ҳолатида ибодат қилиш фазилатлари, намозда ўқиладиган дуоларнинг маънолари тўғрисида алоҳида тўхталиб ўтилган.

Иккинчи рисола «Тавбат ут-тойибийн» («Тавба қилувчиларнинг тавбаси») асарида эса инсонлар учун жуда бир муҳим бўлган омиллар ҳақида фикр юритилади. Яъни, рисолада аввало, банданинг гуноҳ ишлардан сақланиши, агар гуноҳ содир биб қолган тақдирда ундан тавба қилиш йўллари тўғрисида мулоҳаза юритилади.

Умуман олганда, ҳар иккала рисоланинг амалий аҳамияти катта бўлиб, ушбу асарларни мутоалаа қилганлар, албатта, ундан катта баҳра топадилар, деган умиддамиз.

*Эй, улуғ тарихга эга Хоразм,
Шухрати оламга ёйилган диёр.
Вужудинг қаърида қанча олиму,
Қанчалаб авлиё инсонларинг бор.*

*Нажмиддин Кубронинг мардлиги аён,
Маҳмуд Паҳлавонинг кўнгилларда ёд.
Бунда Тоҳир Эшон қаламга олган,
Қанча авлиёнинг меҳридир бунёд*

*Бағрингда шон топди Шакарлаб бобом,
Хоразм элига тарқатиб зиё.
Таъзим бажо қилиб беҳисоб инсон,
Амри маъруфига бўлди маҳлиё.*

*Одина бобомнинг улуғлигига,
Давр аҳли таҳсин қилди мудом.
Муҳаммад Раҳимхон Ферузнинг ўзи,
Бобомга кўрсатди буюк эҳтиром.*

*Ватанда эди у муршиди комил,
Ҳақ йўлга йўлловчи ҳақиқий устоз.
Тасаввуф йўлида ёзиб китоблар,
Каттаю кичикни қилди сарафроз.*

*«Мифтоҳ ул-асрор»и — сирлар калити,
Ўлмас хазинага бошловчи машбал.
Тасаввуф йўлида не мушkil бўлса,
У билан бўлади осонгина ҳал.*

*Менким Латфэжонман, камтарин Ҳожжи,
Одина Эшонга бўламан авлод.
Хотира биносин тикламоқ учун,
Туну кун тер тўкиб, ғайратим зиёд.*

*Бобом ёзган қанча асарлар бўлса,
Наширига жонимни айлайин фидо.
Бобом руҳи биздан рози бўлсалар,
Шудир кўнгилдаги асл мўддао!*

*Маҳмуд Ҳасанийдан шодман беқиёс,
Кўп улуғ олиму камтарин инсон.
Бобом меросини танитмоқ учун,
Барча мушкилимни айлади осон.*

*Эй улуғ Хоразм, эй она юртим,
Одина ўғлингни айлагин эъзоз.
Улуғ меросига умр бахш этиб,
Руҳини айлагин шоду сарафроз!*

Латифжон ҳожи Баҳоуддин ўғли

МУНДАРИЖА
Биринчи китоб

Кириш	3
Одина Эшон ва унинг икки рисоласи ҳақида	4
Энди эса, Аллоҳнинг кўмаги билан «Фотиҳа» қироати (баёни)га келдик	27
Зам сура ҳақидаги фасл	44
Рукуъ сабаблари ҳақидаги фасл	46

Иккинчи китоб

ТАВБАТ УТ-ТОЙИБИН

Муқаддима	61
Биринчи фасл	
Мубтадийларнинг тавбаси ва солиқлар ўртасидаги даражаларнинг изҳори баёнида	64
Сўнгсўз ўрнида	76

САЙИД ОДИНА МУҲАММАД ХОРАЗМИЙ

**· МИРЪОТ
УЛ-ОБИДИЙН
(Обид инсонлар кўзгуси)**

**Форсийдан
МАҲМУД ҲАСАНИЙ
таржимаси**

Масъул муҳаррир: *Ж. Холмўминов*

Босишга рухсат этилди 04.03.2008 й. Бичими 60 x 84 ¹/₁₆. Офсет қоғози.
AcademyUz гарнитураси. Кегли 12. Шартли босма табоғи 4,0. Нашриёт
ҳисоб табоғи 4,0. Адади 300 нусха. Буюртма №89.